

TEMSİLSİZ VERGİ OLMAZ İLKESİNE DİJİTAL PERSPEKTİFTEN YAKLAŞIM: VERGİ HUKUKUNDA ALGORİTMİK SEÇMEN MANİPÜLASYONU*

Approaching the Principle of No Taxation without Representation from a Digital Perspective:
Algorithmic Voter Manipulation in Tax Law

Ezgi SEVİNÇHAN KURUN*

ÖZ

Dijitalleşme, demokrasi ve vergilendirme arasındaki ilişkiyi etkilerken “temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin meşruiyetini de sorgulamaya açmaktadır. Çalışmada, yapay zeka destekli algoritmaların ve büyük veri teknolojilerinin demokratik temsil süreçleri üzerindeki etkisi ve bu etkinin vergi hukukundaki demokratik meşruiyete yansımaları incelenmiştir. Seçmen iradesinin mikro hedefleme, psikografik profillemeye, dezenformasyon ve filtre balonları aracılığıyla manipüle edilmesi, temsil edilenin gerçek iradesinin seçim sonuçlarına ne derece yansıdığı sorununun doğurmaktadır. Çalışma, algoritmik manipülasyonun temsil edilen ve temsilci arasındaki ilişkiyi zayıflatıldığını ortaya koyarken, bu durumun vergilendirme politikalarının toplumsal meşruiyetini erozyona uğrattığını vurgulamaktadır. Algoritmalar tarafından şekillendirilen siyasi tercihler, popülist vergi politikalarına zemin hazırlamakta ve uzun vadede kamu maliyesinde istikrarı bozacak sonuçlar doğurabilmektedir. Çalışmada ayrıca vergi adaleti, hukuki güvenlik gibi vergilendirmeye ilişkin temel ilkelere yönelik tehditler ele alınmaktadır. Çalışmada, temsil mekanizmasının dijitalleşme etkisiyle aşındığı ortamda vergilendirmenin demokratik meşruiyetini güçlendirmek adına çözüm önerileri sunulmaktadır. Bu bağlamda algoritmik süreçlerin şeffaflığının artırılması, bağımsız denetim mekanizmalarının oluşturulması ve uluslararası düzeyde etik standartların benimsenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Türkiye özelinde ise mevcut yasal düzenlemeler değerlendirilerek, algoritmik süreçlerin bağımsız denetimini sağlayacak düzenleyici mekanizmalara duyulan ihtiyaç ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Temsilsiz Vergi Olmaz İlkesi, Dijitalleşme, Algoritmik Manipülasyon, Vergi Hukuku, Demokratik Meşruiyet, Yapay Zeka, Mikro Hedefleme, Filtre Balonları, Dezenformasyon, Temsili Demokrasi.

* **Gönderi:** 14.03.2025 - **Kabul:** 18.05.2025 | **Received:** 14.03.2025 - **Accepted:** 18.05.2025.

* Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mali Hukuk Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
✉ ezgisevinchan@hacettepe.edu.tr • **ORCID** 0000-0001-9654-0463.

Atıf Şekli / Cite As: SEVİNÇHAN KURUN, Ezgi (2025). Temsilsiz Vergi Olmaz İlkesine Dijital Perspektiften Yaklaşım: Vergi Hukukunda Algoritmik Seçmen Manipülasyonu. ÇÜHAD, (7), 206-241.

İntihal / Plagiarism: Bu makale bir intihal engelleme yazılımı aracılığıyla denetlenmiş ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. / This article has been checked via a plagiarism prevention software and reviewed by at least two referees.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.
This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

ABSTRACT

While digitalisation affects the relationship between democracy and taxation, it also calls into question the legitimacy of the principle of ‘no taxation without representation’. In this study, the impact of artificial intelligence-supported algorithms and big data technologies on democratic representation processes and their reflections on democratic legitimacy in tax law are analysed. The manipulation of voter will through micro-targeting, psychographic profiling, disinformation and filter bubbles poses the problem of the extent to which the real will of the represented is reflected in the election results. The study highlights that algorithmic manipulation weakens the relationship between the represented and the representative, while this situation erodes the social legitimacy of taxation policies. Political preferences shaped by algorithms pave the way for populist tax policies and may lead to destabilising public finances in the long run. In the study, threats to fundamental principles of taxation, such as tax justice and legal security, are also addressed. In the study, solution proposals are presented to strengthen the democratic legitimacy of taxation in an environment where the mechanism of representation has been eroded by the impact of digitalization. In this context, it has been emphasized that the transparency of algorithmic processes should be increased, independent audit mechanisms should be established, and ethical standards should be adopted at the international level. In the case of Turkey, the need for regulatory mechanisms that would ensure the independent audit of algorithmic processes is expressed by evaluating the existing legal regulations.

Keywords: No Taxation Without Representation, Digitalization, Algorithmic Manipulation, Tax Law, Democratic Legitimacy, Artificial Intelligence, Micro-Targeting, Filter Bubbles, Disinformation, Representative Democracy.

GİRİŞ

Dijitalleşmenin etkilediği alanlar genişledikçe, demokrasi ve vergilendirmenin kesişim noktasında yer alan “temsilsiz vergi olmaz” ilkesi de bu dönüşümden kaçınılmaz biçimde etkilenmektedir. Magna Carta’dan itibaren, vergilendirme yetkisinin meşruiyetini güçlendirmeyi amaçlayan söz konusu ilkenin tartışmalı sayılabilecek yönlerinden biri, temsilcinin faaliyetlerinin, temsil edilenin iradesini ne ölçüde yansıttığı sorusuna verilecek cevaptır.

Demokratik vergilendirme sistemlerinin temelini oluşturan “temsilsiz vergi olmaz” ilkesi, vergilendirme yetkisinin meşruiyetini iki temel ekseninde inşa etmektedir. Bunlardan ilki, bireylerin siyasi iradelerinin yasama organında adil ve gerçeği yansıtan biçimde temsil edilmesi, kısaca meselenin temsil boyutudur. İkincisi ise temsil edilen bu irade aracılığıyla vergi yükünün gönüllü olarak kabul edilmesi anlamına gelen rıza boyutudur.

Bununla birlikte, dijitalleşmenin ve özellikle algoritmik seçmen hedefleme tekniklerinin gelişimi, bahsi geçen her iki boyutu da zedeleyebilecek yeni tehditler ortaya çıkarmaktadır. Mikro hedefleme yöntemleri, sosyal medya botları ve makine öğrenmesi destekli filtreleme algoritmaları aracılığıyla seçmenler, yalnızca kendi dünya görüşlerini destekleyen içeriklere maruz kalmakta; bu durum, çoğulcu bilgi akışını engellemekte ve kamusal karar alma süreçlerinin bütünlüğünü bozmaktadır.

Bu bağlamda, seçmenin bilgiye erişiminin sınırlandırılması, temsil edilecek iradenin şekillenme biçimini doğrudan etkileyerek, yasama faaliyetlerine yön veren kolektif rızayı biçimsel olmasa da maddi olarak zayıflatmaktadır. Dolayısıyla tartışma zemini, söz konusu ilkenin normatif değerinden ya da geçerliliğinden ziyade, dijital çağda vergilendirme yetkisinin fiilen meşru kalıp kalamayacağı sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu durum, özellikle demokratik temsiliyetin dijital olanaklar doğrultusunda nasıl yeniden biçimlendiğini ve hangi ölçüde geçerliliğini sürdürebildiğini sorgulamayı gerekli kılmaktadır.

Çalışmada, algoritmalar ve yapay zeka destekli teknolojilerin temsili demokrasi üzerindeki etkileri ile bu etkinin vergilendirme yetkisinin meşruiyetine yansımaları ele alınacaktır. Özellikle, seçmen manipülasyonu ve temsilci kararlarının bu manipülasyonlardan nasıl etkilendiği analiz edilecektir. Ayrıca, yapay zeka destekli algoritmaların demokratik temsiliyeti ne şekilde zayıflattığı; söz konusu durumun vergilendirme süreçlerinde hak ihlalleri, temsil eşitsizliği ve adaletsizlik doğurup doğurmadığı tartışılacaktır. Bu bağlamda, seçmen iradesine yönelik manipülasyonun gerçekleşme biçimleri, sosyal medya platformları üzerinden yayılan algoritmik içerikler veya büyük veri analizlerinin seçmen davranışlarını tahmin etme ve yönlendirme mekanizmaları üzerinden somutlaştırılarak açıklanacaktır. Söz konusu teknolojik araçların, temsilcilerin politikalarına doğrudan veya dolaylı etkileri de değerlendirilerek "temsilsiz vergi olmaz" ilkesinin esasen iki boyutlu bir tehdit altında olduğu ortaya koyulacaktır.

Çalışma, seçmen iradesinin algoritmik manipülasyondan korunmasına yönelik hukuki çözüm önerileri sunulmasını amaçlamaktadır. Öneriler arasında algoritmaların şeffaflığı, kullanımına yönelik etik ilkelerin belirlenmesi, seçmen manipülasyonuna karşı denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve ulusal hukuk sistemlerinin bu tehditlere yanıt verebilecek şekilde güncellenmesi gibi unsurlara yer verilecektir. Bu doğrultuda çalışmanın temel amacı, dijitalleşmenin temsil ve vergilendirme süreçlerine etkisini değerlendirerek vergilendirme özelinde meşruiyet krizine dikkat çekmek ve olası çözüm yollarını ortaya koymaktır.

Çalışmanın kapsamı bakımından şu hususun ayrıca belirtilmesinde fayda vardır: İster temsili demokrasi ister doğrudan demokrasi söz konusu olsun, her zaman için “temsil edilen” iradenin manipüle edilme riski varlığını korumaktadır. Bu manipülasyon basılı yayınlar veya kitlesel iletişim kanalları gibi geleneksel yöntemlerle gerçekleşebileceği gibi çalışmada ele alındığı biçimiyle daha yeni araçları da içerebilmektedir. Fakat aşağıda ele alınan hususların daha ziyade “temsili demokrasiler bakımından temsil” bağlamında değerlendirildiğinin ifade edilmesinde fayda görülmektedir.

I. TEMSİLİN İZİNDE: KAVRAMIN KÖKENİ, HUKUKİ VE TEORİK TEMELLERİ

Temsil, farklı bağlamlar içerisinde pek çok anlamı içinde barındırabilen bir kavramdır. Bugün aşına olunandan farklı biçimde, temsil kavramının siyasal olmayan içeriği, esasen siyasal içeriğinden daha eskiye dayanmaktadır. Kavramın henüz siyasal bir anlam taşımadığı dönemlerde, temsil, bir kişi,

kavram veya olgunun aslını doğrudan yansıtmak yerine, onu farklı bir düzlemde yeniden kurgulayan bir yapıyı ifade etmektedir¹. Örneğin Antik Roma’da *persona* kelimesi, hukuki veya siyasi bir anlam taşımaksızın, tiyatrodan oyuncuların rollerini temsil etmek için kullandıkları kil veya tahtadan yapılmış maskeleri ifade ediyordu. Ancak Cicero, bu maskeleri yalnızca sahneyle sınırlı görmeyip, bir başkasının adına konuşma veya onu temsil etme fikriyle ilişkilendirmiştir². Görüldüğü üzere, bir kişinin rolünü üstlenmek ve onun maskesini takmak, temsile siyasal bir anlam kazandıran bir bakış açısını yansıtmaktadır. Bu doğrultuda Cicero’nun yorumunun, temsilin İngilizce karşılığı olan *representation* kelimesinin “yeniden var kılma” anlamı³ ile de bağdaştığını söylemek mümkündür.

Kavramın siyasal içerik kazandığı günlerden bugüne dek yükselen “popülaritesi”, demokrasi ile bağlantısı ölçüsünde artmakla birlikte temsil kavramının gelişimine ve pratiklerine bakıldığında esasen demokrasi ve bağımsızlık ile sıkı sıkıya bir bağlantı içerisinde olmadığı⁴, temsilin her zaman “temsili hükümet”i karşılamadığı, hatta kralların veyahut elçilerin temsil işlevini gerçekleştirmesinin ve temsilin bir hak olarak kabul edilmesinin görece yeni bir gelişme olarak sayılması gerektiği⁵ görülmektedir. Bu noktada çalışmanın, temsilin tarihçesini incelemekten ziyade “temsilsiz vergi olmaz”ın bir ilke olarak varlığı ön kabulünden⁶ yola çıktığını vurgulamak gerekmektedir. Ancak temsil, halkın sınırsız egemenliğinin, meclis gibi somut bir kurum aracılığıyla ulusun sembolik kimliğine organik bir şekilde bağlandığı, aktif bir toplu bütünlüğün yansıması⁷ olarak kabul edildiğinde, bu organik bağın meşruiyetini çalışma bağlamında değerlendirmek için kavramsal çerçeveye bir miktar da olsa değinilmesi gerekmektedir.

“Temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin anlaşılabilmesi, öncelikle temsil kavramının ele alınmasını gerektirmektedir. Bu değerlendirme, yalnızca tarihsel bir perspektif ile sınırlı kalmamakta; aynı zamanda kavramın temellerini anlamak için felsefi bir sorgulama yapılmasını da zorunlu kılmaktadır. Pitkin’in belirttiği üzere, temsil kavramını derinlemesine kavrayabilmek, yalnızca temsili hükümetlerin tarihsel gelişimini incelemekle sınırlı bir çabayı değil, aynı zamanda temsiliyetin farklı disiplinlerdeki yansımalarını anlamayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, temsili sanatın temel prensiplerini, bir aktörün sahnede bir karakteri temsil etme biçimini, temsili bir örneğin ayırt edilmesini veya sözleşme hukukunda temsilci seçiminin nasıl ele alındığını analiz etmek, kavramın çok yönlü doğasını anlamak açısından zorunlu hale gelmektedir⁸. Böylelikle, temsil olgusunun farklı bağlamlardaki işlevi ve önemi daha kapsamlı bir perspektif içinde değerlendirilmiş olacaktır. Şüphesiz ki, temsil kavramının böylesine çok

¹ VERGİN, N. (2000). Din, Toplum ve Siyasal Sistem (1. b.). Bağlam Yayınları, s. 312.

² SKINNER, Q. (2005). Hobbes on Representation. *European Journal of Philosophy*, 13(2), s. 161-162.

³ PITKIN, H. F. (2014). Temsil Kavramı (1. b.). (S. ERKOÇ, Çev.). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, s. 10.

⁴ ÖZKAN, M. (2020b). Temsili Demokrasiden Demokratik Temsile: Pitkin’i yeniden Düşünmek. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 16(58), s. 61.

⁵ PITKIN, s. 6.

⁶ ÇAĞAN, N. (1982). Vergilendirme Yetkisi. *Kazancı Hukuk Yayınları*, s. 13 vd.

⁷ NEOCLEOUS, M. (2015). Devleti Tahayyül Etmek (2. b.). (A. SARI, Çev.). NotaBene Yayınları, s. 49.

⁸ PITKIN, s. 10.

yönlülük içermesi sebebiyle kavramın her bakımdan ayrıntılı incelenmesi, çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bu nedenle, çalışmada temsilin felsefi, siyasi ve hukuki bağlamları yalnızca konu ile doğrudan bağlantılı olan yönleriyle sınırlı olarak ele alınmaktadır.

Orta Çağ pratiklerinin ardından demokratik devrimler doğrultusunda yeniden şekillenen temsil kavramını 21. yüzyıl bakımından ayrıca değerlendirmek gerekmektedir. Çalışmanın amacı her ne kadar kavrama yönelik detaylı bir değerlendirme yapmak olmasa da temsil denildiğinde akla ilk gelen isimlerden biri olan Pitkin'in kendi ifadesiyle "...temsilin anlamını kavramak ve temsilin nasıl gerçekleştirildiğini bilmek birbiri ile yakından ilişkilidir"⁹ ve bu sebeple kavrama, kısaca da olsa, değinilmesi gerekmektedir. Çalışmanın izleyen bölümündeki açıklamalar genel anlamda Pitkin'in kavramsallaştırmaları üzerinden değerlendirilmektedir.

A. PITKIN'IN TEMSİL TİPOLOJİSİ VE TEMSİL TÜRLERİNİN VERGİ HUKUKUNDAKİ YERİ

Temsil kavramını tanımlamanın zorluğu¹⁰, kavramın kendisinin soyut niteliğine rağmen aynı zamanda "yönetenleri yönetilenler nezdinde somutlaştırma"¹¹ çabasının karşılığı olmasından kaynaklanmaktadır. Temsil ilişkisinin soyut bir fikir olmaktan çıkıp somut bir mekanizma haline gelmesi, vergi hukuku bağlamında, mükellef ile temsilci arasındaki etkileşimin verimliliğini de artıran bir unsurdur. Temsil, yalnızca mükelleflerin vergilendirme süreçlerini anlamalarını sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda süreçlere yönelik meşruiyet algısını pekiştirerek uygulamalara aktif bir destek sunmalarını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, örneğin, enflasyona paralel olarak gelir vergisi tarife dilimlerinin güncellenmesi, düşük gelir grupları için öngörülen iade temelli KDV uygulamaları veya karbon vergisi gelirlerinin hane halkı için öngörülecek enerji desteklerine yönlendirilmesi gibi mükellefin günlük yaşamında somut şekilde hissedilebilen adil nitelikteki ve fayda yaratabilecek düzenlemeler, tarihsel olarak zaten toplumsal meşruiyet kazanmış olan ilkenin uygulama biçimi bakımından da temsil mekanizmasının adil işlediğine dair toplumsal güveni pekiştirmek anlamına gelecektir. Benzer şekilde mükellefin çıkarlarının korunduğuna dair duyduğu güven, temsilci ile kurulan bağın güçlenmesini sağlayan unsurlardan biridir. Örneğin, bir vergi reformunun ekonomik gerekçelerinin ve sonuçlarının mükellefe açık bir biçimde sunulması, temsil mekanizmasının yalnızca biçimsel bir yapı olmadığını, aynı zamanda işlevsel bir nitelik taşıdığını mükellefe hissettirmek bakımından önemlidir. Söz konusu yaklaşım, temsil ilişkisinin meşruiyetini yalnızca hukuki zeminde değil, aynı zamanda toplumsal bir temelde de inşa etmektedir. Dolayısıyla, temsil mekanizmasının somut bir şekilde işleyişi, vergi sisteminin sürdürülebilirliği ve demokratik temellerinin güçlendirilmesi

⁹ PITKIN, s. 5.

¹⁰ Temsil her ne kadar Pitkin tarafından basitçe "yeniden sunmak" olarak nitelendirilse de tanım yapmanın zorluğu yazarın tüm eserinde kendisini hissettirmektedir. PITKIN, s. 8.

¹¹ ÖZKAN, M. (2020a). Siyasal Temsil: Bir Kavramın Dönüşümü. Felsefe Dünyası, 71, s. 232.

açısından hayati bir öneme sahiptir. Dolayısıyla Pitkin'in ortaya koyduğu temsilin farklı türlerine ve bunların vergi hukukundaki yansımalarına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Pitkin, temsilin çok boyutlu yapısını ortaya koyarken, farklı bağlamların ve perspektiflerin kavrama kattığı anlamları değerlendirmekte ve temsilin dört biçiminden bahsetmektedir: Şekli anlamda temsil, betimleyici temsil, sembolik temsil ve başkası adına hareket etme olarak maddi temsil¹². Şekli anlamda temsil, temsilin biçimsel ve kurumsal yönlerine odaklanmaktadır; temsilcinin yetkilendirilmesi ve hesap verebilirliği temel unsurlardır. Temsilci, temsil edilen adına hareket etme yetkisini alırken, aynı zamanda bu yetki çerçevesinde gerçekleştirdiği eylemlerden de sorumlu tutulmaktadır. Dolayısıyla şekli anlamda temsilde, temsil ilişkisinin nasıl kurulduğu, bu ilişkinin hangi mekanizmalarla sürdürüldüğü ve temsilcinin sorumluluğunun nasıl denetlendiği hususları ön plana çıkmaktadır¹³. Vergi hukuku açısından değerlendirildiğinde, şekli temsilin, yukarıdaki açıklamaya uygun biçimde, temsilin kurumsal ve biçimsel boyutlarını ön plana çıkardığını ifade etmek mümkündür. Bu çerçevede, mükelleflerin kanun yapma süreçlerine doğrudan ya da dolaylı biçimde katılımı, temsil mekanizmasının etkin bir şekilde işleyişi açısından önem arz etmektedir. Örneğin, TBMM'deki meclis komisyonlarının, şekli temsilin somut bir uygulaması olarak nitelendirilebilmesi mümkündür. Söz konusu komisyonlar, siyasi partilerin aldıkları oy oranlarının temsil oranlarına yansıtıldığı, dolayısıyla toplumsal iradenin biçimsel olarak ifade bulduğu yapılar olarak düşünüldüğü vakit, vergiye ilişkin kanun tekliflerinin bu komisyonlarda ele alınması, mükelleflerin çıkarlarının “biçimsel” olarak dikkate alındığını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, temsilciler de ilgili mükellef grubunu veya toplumu genel anlamda temsil etme sorumluluğunu üstlenmektedir. Ancak vergi hukuku bağlamında şekli temsil, yalnızca genel yasama prosedürünün teorik bir bileşeni olarak değerlendirilmemelidir. Vergi normlarının, devletin mali yapısına doğrudan etki eden ve bireyler üzerinde kamusal yükümlülük doğuran yapısı dikkate alındığında, bu alandaki temsiliyetin teknik bilgiyle beslenen ve yoğun denetim süreçlerine açık bir yapı gerektirdiği açıktır. Bu noktada, Plan ve Bütçe Komisyonu'nun rolü özel bir önem taşımaktadır. Söz konusu komisyon, yalnızca yasama yetkisinin icrası bağlamında bir temsil kanalı olarak değil, aynı zamanda kamu kaynaklarının tahsisi, bütçe disiplini ve mali yükümlülükler açısından stratejik bir platform olarak işlev görmektedir. Ne var ki, komisyon teknik uzmanlığa açık bir tartışma zemini sunmasına rağmen, torba yasa uygulamaları ve hızlandırılmış görüşme takvimleri gibi uygulamalar, şekli temsilin işlevselliğini zaman zaman sınırlandırabilmektedir. Bu durum, vergi normlarının meşruiyetinin yalnızca şekli değil, aynı zamanda maddi rızaya dayalı olarak inşa edilmesi gerekliliğine işaret etmektedir.

Betimleyici temsilde ise temsilcinin temsil ettiği grubun özelliklerini, demografik yapısını ve kimliğini yansıtması beklenirken temsilci, temsil edilenlerin bir anlamda “yerini almakta” ve temsil

¹² PITKIN, s. 39, 59, 89,109.

¹³ PITKIN, s. 39,40,43.

edilen ile ilgili bilginin taşıyıcısı konumunda olmaktadır¹⁴. Temsil edilenin özelliklerini yansıtan bir temsilcinin varlığı, betimleyici temsilin somut örneğini teşkil etmektedir. Örneğin, kadın mükelleflerin haklarını savunan bir temsilcinin aynı toplumsal gruba mensup olması, bu temsilcinin kadın mükelleflerin vergisel ihtiyaçlarını ve karşı karşıya kaldıkları zorlukları derinlemesine kavramasını sağlamaktadır. Böyle bir temsilci, yalnızca vekillik görevi üstlenmekle kalmayıp, temsil ettiği grubun demografik özelliklerini, sosyal gerçekliklerini ve taleplerini karar alma süreçlerine doğrudan yansıtan bir aktör olarak rol oynamaktadır. Betimleyici temsilin bu yönü, yalnızca temsilde adaletin sağlanmasını desteklemekle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda vergiye ilişkin kararların toplumun farklı kesimlerinde kabul edilmesini ve uygulanabilirliğini önemli ölçüde artırmaktadır¹⁵. Örneğin, çalışan annelere yönelik vergi indirimleri veya özel teşviklerin geliştirilmesi sırasında, bu gruba ait bir temsilcinin varlığı, alınan kararların daha gerçekçi bir temele dayanmasını ve politikaların uygulanabilirliğinin güçlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda, betimleyici temsil, hem karar alma süreçlerinin kapsayıcılığını artırmakta hem de toplumsal uzlaşmayı güçlendiren bir araç olarak öne çıkmaktadır.

Sembolik temsil, temsilcinin, temsil edilenin duygularına, değerlerine ve inançlarına hitap etmesini öngörmektedir ve daha ziyade temsilcinin temsil edilen için ne anlama geldiğiyle¹⁶ ilgili olduğunu söylemek mümkündür. Temsilci bir sembol olarak benimsenirken temsil edilenler ile arasındaki bağın rasyonelliği ön planda değildir¹⁷; esasen temsil edilenin temsilciye duyduğu inanç ve duygusal bağın varlığı sembolik temsil bakımından belirleyici konumdadır. Vergi hukukunda sembolik temsil, kamu otoritesine duyulan güvenin ve adalet algısının şekillenmesi üzerinden anlam kazanmaktadır. Toplumun vergi ödeme süreçlerine gönüllü katılım göstermesi, temsilcilerin kamu kaynaklarını adil, şeffaf ve etkin bir şekilde kullandıklarına dair bir güven duygusu oluşturabilmelerine bağlıdır. Bu tür sembolik güven, mükelleflerin yalnızca yasal zorunluluklardan ötürü değil; aynı zamanda devlete duydukları inanç ve bağlılık nedeniyle vergi ödemelerini teşvik etmektedir. Örneğin, bir temsilcinin bütçe fazlası oluştuğunda bu kaynakları kamu hizmetlerini iyileştirmek amacıyla kullanılmasına yönelik açıklamaları veya uygulamaları, toplumda “kamu yararını gözetme” algısını güçlendirme potansiyeline sahip olacaktır. Bu tür açıklamalar ve uygulamalar, mükellefler nezdinde vergi politikalarına olan güveni artırarak vergilendirmenin meşruiyet temellerini sağlamlaştırmaktadır. Dolayısıyla, sembolik temsilin bu yönü, yalnızca bireylerin devlete yönelik güvenini pekiştirmekle kalmamakta; aynı zamanda toplumsal uzlaşının devamına ve vergiye yönelik desteğin sürmesine de önemli katkılar sunmaktadır.

¹⁴ PITKIN s. 77, 80.

¹⁵ Benzer yönde görüş için bkz. ÇİFCİ, H. B. (2024). Temsilsiz Vergi Olmaz: Modern Demokrasinin Temel İlkesine Yeni Bir Ziyaret. On İki Levha Yayıncılık s. 298 vd.

¹⁶ PITKIN, s. 206.

¹⁷ PITKIN, s. 105.

Temsilin son biçimi olan maddi anlamda temsil ise kavramın içeriğine ve gerçekleşme biçimine odaklanmaktadır¹⁸. Temsilin maddi anlamı; biçimsel boyutlarını, temsilcinin niteliklerini ve temsil edilenlerin kabul ve inançlarını tamamlayarak temsil olgusuna daha somut bir perspektif kazandırmaktadır. Maddi temsil, temsil faaliyetini yalnızca bir yetkilendirme veya sorumluluk mekanizması olmaktan çıkarmaktadır. Temsilin anlamını aynı zamanda onun işlevini de şekillendiren bir etkinlik olarak değerlendirmek ve bu etkinliğin içeriğini ortaya koymak, maddi temsilin bir başka yönünü vurgulamaktadır: “Başkası adına hareket ederek” temsil¹⁹ olarak da düşünülmesi mümkün olan maddi temsilde, temsil edilen adına eylemde bulunan temsilcinin ne yaptığı ön plana çıkmakta ve temsilcinin, temsil edilen adına hareket ederek, bir anlamda onun yerine geçerek, asli bir eylemde bulunması ve onun çıkarlarını gözetmesi hususları önem kazanmaktadır²⁰. Vergi oranlarının belirlenmesi veya vergi muafiyetlerinin tanınması gibi konularda, temsilcinin mükellefler adına aktif müzakereler yürütmesi ve onların çıkarlarını savunması, maddi temsilin belirgin bir örneğini teşkil etmektedir. Bu bağlamda, temsilci, yalnızca bir vekalet yetkisine sahip olmanın ötesine geçmekte; aynı zamanda mükelleflerin haklarını korumak ve menfaatlerini gözetmek amacıyla somut adımlar atan, etkin bir rol üstlenmektedir. Örneğin, doğal afetlerden etkilenen bir şehrin temsilcisinin²¹, afet mağduru mükellefler için geçici vergi erteleme veya muafiyet sağlanması yönünde bir kanun teklifi sunması ve bu konuda diğer temsilcilerle müzakere yürütmesi, maddi temsilin somut bir yansımasıdır. Bu tür bir yaklaşım, temsilcinin yalnızca soyut bir yetkiyle hareket etmediğini; aynı zamanda mükelleflerin acil ve spesifik ihtiyaçlarını gözeterek somut çözümler üreten bir aktör olarak işlev gördüğünü açıkça ortaya koymaktayken, bunun yanı sıra temsil mekanizmasının etkinliğini arttırıp, mükelleflerin haklarının korunmasına ve vergilendirme süreçlerinin adil bir şekilde yürütülmesine de katkı sağlamaktadır.

Pitkin’in temsile ilişkin temel varsayımları, kavramın, farklı bağlamlarda değişen anlamlar taşımasına rağmen yine de açıkça anlaşılabilir ve denetlenebilir bir yapıya sahip olduğunu vurgulamaktadır²². Buna göre temsil, her ne kadar karmaşık bir kavram olsa da zaman içinde temel anlamını büyük ölçüde korumuştur. Ancak söz konusu farklı kullanımların, içinde bulundukları bağlamlar dikkate alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Temsil çok boyutlu bir kavram olduğu için farklı bakış açılarını anlamayı gerektirmektedir. Bu durum, temsilin neyi ifade ettiği, kimin tarafından oluşturulduğu ve hangi koşullarda gerçekleştiği gibi faktörlere bağlı olarak şekillenmektedir²³. Dolayısıyla temsil kavramının siyasi, hukuki ve toplumsal bağlamlara göre farklılık göstermesi doğal

¹⁸ ÇİFCİ, s. 11.

¹⁹ PITKIN, s. 109.

²⁰ PITKIN, s. 111.

²¹ Bu örnekte Ay. m. 80’in “Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, seçildikleri bölgeyi veya kendilerini seçenleri değil, bütün Milleti temsil ederler.” hükmü göz ardı edilmemelidir. Ancak bir seçim çevresinin milletvekili salt o şehirdeki seçmenleri temsil etmemekle beraber, kendi seçim çevresine ilişkin teklifte bulunması da doğaldır.

²² PITKIN, s. 12.

²³ PITKIN, s. 14, 78.

bir olgudur. Bu bağlamda, temsil kavramının farklı düzlemlerde kazandığı anlamları ve işlevleri birbirinden ayırarak ele almak gereklidir.

Örneğin siyasi bağlamda temsil kavramı, yukarıda açıklanan farklı yaklaşımlar ve roller çerçevesinde ele alınabilmektedir. Tüm bu yaklaşımlar ise esasen temsili hükümet kavramı içinde birleşmektedir. Zira temsili meclis veya hükümet, çeşitli yollarla toplumun farklı kesimlerini temsil etmektedir. Bu bağlamda, temsilcinin rolü de iki yönlüdür²⁴: Temsilci, ulusal düzeyde bir temsilciyken aynı zamanda kendi bölgesinin vekili olarak hareket etmektedir; kendi seçmenlerinin çıkarlarını gözetirken aynı zamanda ulusal menfaatleri de dikkate almak gibi zorlu bir dengeyi sağlaması gerektiğini söylemek mümkündür.

Söz konusu durum vergi hukuku bağlamında değerlendirildiğinde, temsilcilerin ulusal ekonomik çıkarlarla belirli bir bölgedeki mükelleflerin vergi yükü arasındaki dengeyi koruma görevini üstlendikleri görülmektedir. Bahsi geçen dengenin sağlanması, temsilin farklı boyutlarının eşzamanlı olarak işletilmesini zorunlu kılmaktadır. Vergi politikalarının oluşturulmasında, temsilcilerin bir yandan ülkenin bütçeye ilişkin ihtiyaçlarını gözeterik ekonomik istikrarı sağlamaya çalışmaları (sorumluluk temelli temsil), diğer yandan ise seçmen tabanından gelen talepleri dikkate almaları (betimleyici ve sembolik temsil) beklenmektedir. Örneğin, düşük gelirli mükellefler için vergi indirimlerinin savunulması durumunda, temsilcilerin bu tür düzenlemelerin bütçe üzerindeki etkilerini ve toplumdaki adalet algısını nasıl şekillendireceğini dikkate alması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, temsilcilerin aldıkları kararların hukuki dayanaklarını sağlam temellere oturtmaları ve uygulamada meşruiyetlerini korumaları büyük önem taşımaktadır (şekli ve maddi temsil). Bu bağlamda, vergi reformlarına ilişkin yasa yapım süreçlerinde, temsilciler yalnızca prosedürel gereklilikleri yerine getiren kişiler olmaktan ziyade, esasen mükelleflerin hak ve menfaatlerini savunan aktif aktörler olarak görev yapmaktadır. Temsilin bu çok boyutlu yapısı, vergi hukukunun temel ilkeleriyle uyum içinde varlık göstermekte ve mükelleflerin haklarının korunmasını, aynı zamanda vergiye ilişkin politikaların meşruiyetini artırmayı hedeflemektedir.

Toplumsal bağlamıyla temsil ise bireylerin toplumla ilişkilerini düzenlemenin ötesine geçerek, toplumsal gerçekliğin inşasından kamuoyunun oluşumuna ve gelecek kuşakların haklarının korunmasına kadar geniş bir rol üstlenmektedir. Zira medya gibi araçlarla sunulan haberler ve bilgilerin, toplumsal gerçekliğin inşasında belirleyici bir etkiye sahip olduğunu ve bireylerin algıları ile inançlarını şekillendirdiğini söylemek mümkündür²⁵. Bu çerçevede temsil, yalnızca siyasi bir yetki devri değil, aynı zamanda medya aracılığıyla toplumun kolektif bilinç alanını şekillendirme süreci olarak da işlev görmektedir. Temsil, kamuoyunun oluşumunda belirleyici rol oynayan bilgi ve değerlerin filtrelenip sunulmasıyla, güncel toplumsal tercihleri yönlendirmenin ötesine geçerek, aynı zamanda gelecek

²⁴ PITKIN, s. 211, 220.

²⁵ SÖNMEZ, İ. C. (2022). Post-Truth Fenomeni Çerçevesinde Yeni Medya ve Yalan Haber. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 15.

kuşakların hak ve çıkarlarını koruyacak normatif zeminleri de inşa etmektedir. Bu doğrultuda temsilin yalnızca günümüz kuşağını değil; gelecek nesilleri de kapsamı gerektiği savunulmaktadır²⁶. Özellikle borçlanma gibi ekonomik kararların, yalnızca bugünü değil; gelecek nesillerin yaşam koşullarını da doğrudan etkilediği düşünüldüğünde²⁷, temsilin adalet ve sürdürülebilirlik faktörlerini geri plana atmadan hem günümüz toplumunun ihtiyaçlarını karşılaması hem de geleceğin koşullarını gözetmesi elzemdir. Dolayısıyla toplumsal bağlamıyla temsil, sadece günümüz toplumunun değil; gelecekteki kuşakların refahını da güvence altına almak için vergi hukukunda sürdürülebilir politikaların temelini oluşturmak bakımından ayrıca önem arz etmektedir.

Hukuki bağlamıyla temsilin geniş kapsamı, konunun tüm yönleriyle bu çalışmada ele alınmasını olanaksız kılmaktadır. Zira temsil kavramını hukukun kendi içinde bile özel hukuk ve kamu hukukundaki anlamları doğrultusunda ayrı ayrı pek çok türü ve yönüyle irdelemek mümkündür. Bu sebeple, konunun vergi hukukunu ilgilendiren kısmına odaklanılması yerinde olacaktır. Temsil kavramı vergi hukuku bağlamında düşünüldüğünde, temsilin yapısı anayasal ilkeler ve yasal düzenlemeler çerçevesinde şekillenmekte ve esasen temsil kurumu ile bireylerin haklarının korunması ile katılım mekanizmalarının güçlendirilmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda, “temsilsiz vergi olmaz” ilkesi, vergi mükelleflerinin temsilcileri aracılığıyla karar süreçlerine katılımını zorunlu kılmakta ve böylece vergilendirme yetkisinin süreç bakımından meşruiyetini sağlamaktadır. İlke, vergilendirme kararlarından doğrudan etkilenecek bireylerin bu süreçlere dahil olmasını ve kararların, mükelleflerin temsilcileri aracılığıyla alınmasını öngörmektedir²⁸. Hukuki bağlamda temsil kavramını, şekli ve maddi boyutlarıyla ele alınmak da mümkündür. Şekli temsil, temsilcinin faaliyetlerinden dolayı hesap verebilir olmasını ve bu faaliyetlerin temsil edilene atfedilmesini sağlamaktayken; maddi temsil ise temsilcinin, temsil edilenlerin menfaatlerine uygun şekilde hareket etmesini ve haklarını korumasını gerektirmektedir. Hukuki bağlamda temsilciler, mükelleflerin haklarını gözetmekte, müzakere süreçlerinde onları temsil etmekte ve çıkarlarını koruma yükümlülüğünü üstlenmektedir. Ancak, temsilcilerin tamamen bağımsız bir hareket alanına sahip olması gerektiği, dolayısıyla temsil edilenlerin isteklerine bütünüyle bağlı kalmalarının beklenmemesi gerektiği²⁹ de vurgulanmaktadır. Temsil süreçlerinin ardından hesap verebilirlik mekanizmaları işletilebilmekte; seçimler ve temsilcilerin geri çağırılması gibi yöntemlerle temsilciler, faaliyetlerinden dolayı sorumlu tutulabilmektedir³⁰. Zira

²⁶ ÇİFCİ, s. 323 vd.

²⁷ BUCHANAN, J. (1987). The Deficit and our Obligation to Future Generations. Imprimis. <https://imprimis.hillisdale.edu/the-deficit-and-our-obligation-to-future-generations/> (E.T. 14.03.2025).

²⁸ ÇİFCİ, s. 103, 160.

²⁹ ÇİFCİ, s. 209.

³⁰ Burada ifade edilen hususların tüm ulusal hukuk düzenlerinde kabul edildiğini söylemek mümkün değildir. Nitekim bahsi geçen geri çağırma yöntemi, her ne kadar yöntemin düşünsel temelleri Avrupa’da atılmış olsa dahi, Kıta Avrupası hukuk sisteminde nispeten sınırlı nitelikte uygulamaya sahip olup büyük ölçüde ABD uygulamasında görülen bir sistemdir. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz.: EROL, G. (2017). Amerika Birleşik Devletleri’nde Geri Çağırma Hakkı Kavram Tarihçe ve Uygulama. On İki Levha Yayıncılık, s. 64 vd.

temsilcilerin yetki ve sorumlulukları, mükelleflerin menfaatlerini koruma yükümlülüğünü³¹ içermekle birlikte, hesap verebilirlik³² ve hukuki güvenlik³³ ilkeleri çerçevesinde sınırlandırılmaktadır. Bu doğrultuda hukuki güvenlik ilkesi, vergi yükümlülüklerinin öngörülebilirliğini garanti altına almaktayken³⁴, kanunilik ilkesi ise vergilendirme yetkisinin yalnızca yasal düzenlemelerle kullanılabileceğini³⁵ ifade etmektedir.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda, vergilendirme alanında hangi temsil türünün daha fazla ön plana çıktığı değerlendirildiğinde, şekli ve maddi temsil mekanizmalarının belirleyici bir rol oynadığı görülmektedir. Şekli temsil, vergi yasalarının hazırlanması ve yürürlüğe konulması süreçlerinin anayasal ve yasal çerçeve içerisinde yürütülmesini sağlarken; maddi temsil, vergi yasalarının mükelleflerin haklarını ve menfaatlerini koruyacak şekilde düzenlenmesini hedeflemektedir. Ancak betimleyici ve sembolik temsilin önemi göz ardı edilmemelidir. Zira betimleyici temsil, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını karar alma süreçlerine taşıyarak vergilendirme politikalarını daha kapsayıcı bir niteliğe büründürmektedir. Öte yandan, sembolik temsil, kamu otoritesine duyulan güveni artırarak mükelleflerin vergi politikalarını kabul etmelerini kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda, “temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin, yalnızca sayısal ya da kurumsal bir temsiliyet anlayışıyla sınırlandırılmadan; aynı zamanda toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaçlarını ve adalet algısını gözeten, katılımcı ve meşru bir çerçevede uygulanması gerekmektedir. Bu yöndeki yaklaşımın, vergilendirme politikalarının hem toplumsal düzeyde kabul görmesini hem de uzun vadeli sürdürülebilirliğini temin edeceğini söylemek mümkündür.

B. DEMOKRATİK MEŞRUIYETİN TEMELİ OLARAK VERGİLENDİRMEDE TEMSİLİN İŞLEVİ

Demokratik sistemlerin deyim yerindeyse “demirbaşı” niteliğindeki “temsilsiz vergi olmaz” ilkesi, vergilendirmenin meşruiyeti bakımından kritik bir referans noktası olarak kabul edilmektedir³⁶. İlkenin, temsile dair yukarıda belirtilenlerin ışığında, vatandaşların karar alma süreçlerine dahil edilmesinin ötesine geçerek, esasen hesap verebilirlik, bilgiye erişim, şeffaflık ve gelecek kuşakların çıkarlarının korunması gibi değerleri de içerdiğini söylemek mümkün olacaktır. Ancak temsil mekanizmalarının sınırları, eleştirel bir bakış açısıyla sürekli gözden geçirilmesi gereken bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu değerlendirme süreci, adalet ve hakkaniyet kavramlarını temel alarak daha etkin ve katılımcı bir model oluşturmak açısından önemlidir. Bu bağlamda, karar alma ve

³¹ ÇİFCİ, s. 211.

³² ÇİFCİ, s. 246.

³³ Hukuki güvenlik ilkesi ile ilgili detaylı açıklama için bkz.: YILMAZ FURTUNA, E. (2021). Olağanüstü Yönetim Usullerinde Vergilendirme Yetkisinin Hukuki Sınırları ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 25 (3), s. 443 vd.; YILMAZ, E. (2014). Hukuki Güvenlik İlkesinin Bir Gereği Olarak Vergi Hukukunda Geriye Yürümezlik İlkesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

³⁴ ÖNCEL, M, KUMRULU, A., ÇAĞAN, N., GÖKER, C. (2022). Vergi Hukuku (31. b.). Turhan Kitabevi, s. 53.

³⁵ ÖNCEL, KUMRULU, ÇAĞAN, GÖKER, s. 41.

³⁶ ÇAĞAN, N. (1982), s. 7.

uygulama süreçlerinin sürdürülebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleri çerçevesinde sürekli olarak dönüşüm geçirdiği bir sistemin inşası büyük önem taşımaktadır. Böylelikle, temsil mekanizmalarının meşruiyeti, sürekli olarak yeniden inşa edilip güçlendirilebilecektir.

Bir yönüyle yönetim süreçlerine temsil edilenin katılımını mümkün kılan temsil mekanizmasını, aynı zamanda seçimler aracılığıyla yönetenlerin meşruiyetini sağlamak bakımından da önemli bir araç olarak düşünmek mümkündür³⁷. Zira özellikle temsili demokrasilerde seçimler; temsil, siyasal meşruiyet kazandırma, demokratik katılım ve hoşgörü ile uzlaştırma işlevlerini bütüncül bir şekilde yerine getirmektedir. Temsil işlevi, seçmenlerin özgür bir ortamda verdikleri oylarla yönetimde temsil edilmelerini mümkün kılarken, aynı zamanda seçimler sonucunda oluşan çoğunluğun iktidar yetkisini kullanmasını sağlamaktadır. Bu süreç, demokratik katılım işlevi ile birleşerek seçmenlerin, kendilerine sunulan seçenekler arasından yapacakları tercihler doğrultusunda siyasal karar alma süreçlerine doğrudan veya dolaylı olarak etkide bulunmalarıyla daha etkin bir hale gelmektedir. Kamu tercihi teorisi, siyasal karar alma mekanizmalarının temel amacının kamu yararından ziyade aktörlerin kendi çıkarlarını maksimize etmek olduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriye göre, siyasi partiler oy oranlarını artırmayı, bürokratlar ise bütçelerini genişletmeyi ve makamlarını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Baskı grupları, kendi özel çıkarlarını korumak ve ilerletmek amacıyla yasama ve yürütme organları üzerinde lobicilik faaliyetleri yürütmekte; seçmenler de kendilerine en fazla hizmet sunacağını düşündükleri siyasi partilere yönelmektedir. Böylelikle, kamu tercihi teorisi, siyasal süreçleri rasyonel bireylerin çıkar maksimizasyonu yönündeki stratejik davranışlarının bir yansıması olarak açıklamaktadır³⁸. Öte yandan temsil sürecinin siyasal meşruiyet kazandırma işlevi, seçimler sonucunda çoğunluğun desteğini kazanan parti veya partilere toplumsal bir onay vererek siyasi aktörlerin iktidarlarını meşru kılmaktadır. Anılan işlevler, hoşgörü ve uzlaştırma boyutuyla tamamlanmakta, farklı görüşleri temsil eden partilerin adil bir rekabet ortamında yarışmasıyla toplumsal gerilimler azalmakta ve uzlaşma kültürünün gelişmesi desteklenmektedir³⁹.

Vergilerin halkın rızası doğrultusunda alınabilmesi anlamına gelen “temsilsiz vergi olmaz ilkesi”, batı demokrasilerinde görülen temel anayasal prensiplerdendir⁴⁰. Buna göre vergilendirme yetkisinin halk tarafından seçilen temsilciler aracılığıyla kullanılmasının, kamu gücünün meşruiyet zeminini hem hukuki hem de toplumsal düzeyde rıza esasına dayalı biçimde inşa ettiğini söylemek mümkündür. Zira söz konusu yapı, sadece anayasaya uygunluğu değil, aynı zamanda vatandaşların karar alma süreçlerine -temsil aracılığıyla- dolaylı katılımı sayesinde ortaya çıkan kolektif onayı da içermektedir. Türkiye’de “temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin hukuki temeli, Anayasa’nın 73. maddesinde açıkça yer almaktadır. Madde, vergilerin yalnızca kanunla konulabileceğini, değiştirilebileceğini ve

³⁷ ÖZKAN (2020a), s. 238-239.

³⁸ KIZILBOĞA, R. (2012). Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi. Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2 (1), s. 106.

³⁹ ALİEFENDİOĞLU, Y. (2005). Temsili Demokrasinin “Seçim” Ayağı. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, (60), s. 74-75.

⁴⁰ ÇAĞAN (1982), s. 15.

kaldırılabilirliğini hükme bağlayarak, mali sistemin halk iradesine dayalı olarak yapılandırılmasını anayasal bir zorunluluk haline getirmektedir. Böylece vergilendirme yetkisinin meşru kabul edilebilmesi, doğrudan halkın temsilcileri aracılığıyla şekillenen yasama sürecine bağlanmakta; bu bağlamda, mali yükümlülüklerin kaynağı olarak demokratik temsilin vazgeçilmezliği teyit edilmektedir. Buradan yola çıkarak ülkemiz özelinde vergilendirme bakımından temsilin dört ana işlevinden söz etmek mümkündür:

Temsilin vergilendirme açısından belirgin işlevlerinden ilki, toplumsal rızanın inşası bakımından önem arz etmektedir. Temsil mekanizması, bireylerin vergilendirme süreçlerine dolaylı olarak katılımını mümkün kılarak, kanunilik ilkesi çerçevesinde alınan kararların keyfilikten uzak, kamu yararını önceleyen bir mantıkla oluşturulduğuna dair meşruiyet algısını beslemektedir. Özellikle vergiye gönüllü uyumun artması ve yükümlülüklerin daha az dirençle karşılanması, temsilin bu yönüyle doğrudan ilişkilidir. Nitekim mükelleflerin devlete ve uygulanan kamu politikalarına yönelik algıları, vergiye gönüllü uyum düzeyleri üzerinde doğrudan etkili olmaktadır⁴¹. Bir anlamda mükellef-devlet ilişkisinin niteliği, temsil temelli meşruiyet üretimiyle doğrudan ilişkili hale gelmekte; böylece temsil, yalnızca siyasal değil, aynı zamanda mali bir uzlaşma alanı olarak da işlev görmektedir.

İkinci olarak, temsil işlevini yerine getiren TBMM, yalnızca temsil ettiği vatandaşlar adına kanun yapmakla kalmamakta; aynı zamanda yürütmenin mali işlemlerini denetleme yetkisiyle de donatılmış bulunmaktadır. Anayasa'nın 87. maddesine göre TBMM "...bütçe ve kesinhesap kanun tekliflerini görüşmek ve kabul etmek..." çerçevesinde kamu gelir ve harcamalarını belirlemenin yanı sıra bunların uygulama sonrası denetimini de yapmaktadır. Aynı şekilde 160. maddede de Sayıştay'ın merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının tüm gelir, gider ve mallarını denetleyerek TBMM adına yargısal denetim işlevi gördüğü belirtilmiştir. Mali şeffaflığı sağlayıcı bu uygulamalar doğrultusunda yürütmenin kamu kaynakları üzerindeki takdir yetkisinin kullanımı, TBMM'nin ve Sayıştay'ın rolü doğrultusunda, hesap verilebilir kılınmaktadır.

Temsil yoluyla kamusal tartışma alanı yaratılarak farklı toplumsal kesimlerin seslerinin yasama organına yansması ise meselenin üçüncü boyutunu oluşturmaktadır. Vergilendirme dışında diğer alanlar bakımından da geçerli olan bu işlevin, vergi politikalarının belirli çıkar gruplarının değil, daha adil ve kapsayıcı bir toplumsal mutabakatın ürünü olması açısından ayrıca önem arz ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Temsilin vergilendirme bakımından giderek daha fazla önem kazanan bir diğer boyutu da gelecek kuşaklara karşı taşıdığı sorumluluktur. Zira vergi politikalarının etkileri yalnızca günümüz yurttaşlarıyla sınırlı kalmamakta; kamu borçlanması, çevresel vergilendirme stratejileri ve sosyal güvenlik yükümlülükleri yoluyla henüz doğmamış nesillerin yaşam koşullarını da doğrudan

⁴¹ DEMİRTAŞ AYDOĞAN, S. (2017). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi, (3), s.18.

etkilemektedir⁴². Bu nedenle, temsil organlarının görevi yalnızca mevcut seçmen kitlesinin taleplerine yanıt vermekle sınırlı değildir. Aynı zamanda uzun vadeli kamu yararını gözetmek, mali sürdürülebilirliği sağlamak ve gelecek kuşakların haklarını ihlal etmeyecek politika tercihleri geliştirmek de bu sorumluluğun ayrılmaz bir parçasıdır.

Sonuç itibarıyla, temsilin vergilendirme süreçlerindeki rolü, yalnızca anayasal bir zorunluluğun yerine getirilmesinden ibaret değildir. Aksine, bu ilke; vergilendirmenin toplumsal rızaya dayalı olarak meşrulaştırılması, kamu kaynaklarının demokratik denetimi, yurttaşların dolaylı katılımının sağlanması ve kuşaklararası adaletin gözetilmesi gibi çok katmanlı işlevler üstlenmektedir. Bu işlevlerin etkin biçimde yerine getirilebilmesi ise, yalnızca geleneksel temsil mekanizmalarının işlerliğiyle değil, aynı zamanda aşağıda ele alınacak olan dijitalleşmenin doğurduğu yeni risklere karşı hukuki ve kurumsal koruma sistemlerinin geliştirilmesiyle mümkün olacaktır.

II. ALGORİTMALARIN GÖLGESİNDE: SEÇMEN İRADESİNE DİJİTAL MÜDAHALE

Dijital çağın dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda, seçmen iradesi artık yalnızca yüz yüze etkileşimlerle ya da geleneksel medya kanallarına dayanarak şekillenmemekte; aksine, sosyal medya platformları, arama motorları ve veri işleme algoritmaları gibi dijital araçlar tarafından yeniden biçimlendirilmektedir. Seçmen davranışını öngörmek ve yönlendirmek üzere tasarlanan bu araçlar, siyasi katılım ve demokratik temsil ilkeleri üzerinde dikkate alınması gereken bir etki yaratmaktadır. Örneğin, aşağıda ele alınacağı üzere, algoritmik mikro hedefleme, büyük veri tekniklerini kullanarak seçmen davranışlarını analiz etmekte ve kişiye özel siyasi mesajlar vererek bu davranışları yönlendirmektedir. Diğer yandan, dezenformasyonun yaygınlaşması ve filtre balonlarının ortaya çıkışı, kamuoyunun sağlıklı bilgi kaynaklarına erişimini zorlaştırarak, daha çok duygusal tepkilere dayalı bir siyasal mobilizasyon süreci yaratmaktadır. Bu durum ise gerçeğin yerini manipülatif söylemlerin aldığı bir atmosferin oluşmasına neden olmaktadır. Söz konusu dijital müdahalelerin etkileri, aşağıda ele alınacak olan somut örnekler üzerinden değerlendirildiğinde daha net bir şekilde görülebilmekte ve bu türden uygulamaların temel demokratik ilkeleri dijital platformlarda nasıl aşındırdığı ve toplumsal güveni zedelediği ortaya koyulmaktadır. Bu bağlamda, dijital müdahalelerin temsil üzerindeki etkilerini somut biçimde ortaya koyabilmek amacıyla, ilk olarak algoritmik mikro hedefleme uygulamalarının nasıl işlediğini ve bu süreçlerin seçmen davranışlarını ne şekilde dönüştürdüğünü ele almak gerekmektedir.

⁴² BUCHANAN, J. (1987).

A. ALGORİTMİK MİKRO HEDEFELEME: VERİNİN SEÇMENİ ŞEKİLLENDİRDİĞİ ALAN

Büyük veri⁴³ ve yapay zekanın⁴⁴ sunduğu imkanlar, bireyleri sayısız dijital izden oluşan ayrıntılı "profiller" olarak değerlendirmeyi, yani profillemeye⁴⁵ yapmayı mümkün kılmaktadır. Başlangıçta yalnızca ticari avantaj elde etmek veya tüketici eğilimlerini analiz etmek amacıyla oluşturulan bu profiller, zamanla seçim kampanyalarının stratejik bir aracı haline gelmiştir. Günümüzde bir kişinin satın alma alışkanlıkları, sağlık durumu, sosyal medya etkileşimleri ve çevrimiçi içerik tercihleri, o kişinin politik yönelimlerine dair öngörüler sunabilmekte⁴⁶; bu öngörülerin ise seçmen iradesinin yönlendirilmesi ve manipüle edilmesi amacıyla kullanılması mümkün olmaktadır. Bu durum, demokratik süreçler üzerinde büyük etki yaratmakta ve temsil mekanizmalarının etik boyutunu ve meşruiyetini yeniden tartışmayı gerekli kılmaktadır.

Profilleme süreci, veriye dayalı bir sınıflandırma yöntemine dayanmakta olup, bireyleri geçmiş deneyimlerden çıkarılan belirli özelliklere göre kategorize etmektedir. Avrupa Konseyi'nin de üzerinde önemle durduğu bu teknik⁴⁷, bireysel davranışların ve tercihlerin algoritmik analizine dayanılarak, kişiye özel hedefleme yapılmasını mümkün kılmaktadır. Örneğin, bir sosyal medya kullanıcısının sürekli ekonomik kriz haberleri okuduğu ve işsizlikle ilgili içerikleri beğendiği tespit edildiğinde, bu bireye doğrudan işsizliği azaltma vaatleri sunan siyasi reklamlar gösterilmesi olanaklı hale gelmektedir. İlk bakışta zararsız ve hatta bireysel ihtiyaçlara yanıt veren bir yöntem gibi görülmesi mümkün olan bu süreç, esasen seçmenlerin karar alma süreçlerini büyük ölçüde dışsal müdahalelere açık hale getirmekte, daha açık bir ifadeyle bireylerin özgür iradesini sınırlayarak demokratik süreçlerin doğasını yeniden şekillendirme potansiyeli taşımaktadır.

Geleneksel seçim kampanyası stratejileri, seçmenleri yaş, cinsiyet veya coğrafi konum gibi genel demografik veriler temelinde sınıflandırmaya çalışmaktadır. Ancak "seçmenlerin tüketici,

⁴³ Büyük veri Avrupa Konseyi'nin Büyük Veri Dünyasında Veri İşlenmesine Dair Bireylerin Korunmasına ilişkin olarak 2017 yılında yayınladığı rehberde "...genellikle veri kalıpları, eğilimleri ve korelasyonları hakkında çıkarımlar elde etmek için hesaplamalı olarak analiz edilebilen son derece büyük veri setleri..." olarak tanımlanmaktadır. COUNCIL OF EUROPE (2017). *Guidelines on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data in a World of Big Data*. s. 3, <https://rm.coe.int/16806ebe7a> (E.T. 23.04.2021).

⁴⁴ Avrupa Birliği'nin Yapay Zeka Tüzüğü (EU Artificial Intelligence Act), yapay zeka sistemlerini tanımlamaktadır. Tüzüğün 3. maddesinde yer alan tanımlama, yapay zeka sistemlerinin kapsamını ve özelliklerini belirlemektedir. Buna göre "Yapay zeka sistemi, belirli bir dizi insan tanımlı hedef için, tahminler, öneriler veya kararlar gibi çıktılar üretebilen, fiziksel veya sanal ortamları etkileyebilen, çeşitli düzeylerde özerklikle çalışabilen ve dağıtımdan sonra uyarlanabilirlik gösterebilen makine tabanlı bir sistemdir." <https://artificialintelligenceact.eu/article/3/> (E.T. 23.04.2025).

⁴⁵ Profillemeye, Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (General Data Protection Regulation-GDPR)'nde Tanımlar başlıklı 4. maddede şöyle tanımlanmaktadır: "Profilleme, bir gerçek kişiyle ilgili belirli kişisel yönleri değerlendirmek, özellikle de bu kişinin iş performansı, ekonomik durumu, sağlığı, kişisel tercihleri, ilgi alanları, güvenilirliği, davranışları, konumu veya hareketlerini analiz etmek ya da tahmin etmek amacıyla kişisel verilerin kullanıldığı her türlü otomatik kişisel veri işleme biçimini ifade eder."; "Art. 4 GDPR – Definitions. *General Data Protection Regulation (GDPR)*. <https://gdpr-info.eu/art-4-gdpr/> (E.T. 14.03.2025).

⁴⁶ ÖZPARLAK, B. O., ÇETİN, M. (2023). ChatGPT ve Üretici Yapay Zekâ Modellerinde Mahremiyet ve Güvenliğin Hukuki Boyutu. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 29(2),

⁴⁷ COUNCIL OF EUROPE (Ed.). (2011). *The Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data in the Context of Profiling Recommendation CM/Rec(2010)13 and Explanatory Memorandum*. Editions du Conseil de l'Europe. <https://rm.coe.int/16807096c3> (E.T. 14.03.2025)

politikacıların ise pazarlamacı⁴⁸ olarak nitelendirildiği bir çağ için yapay zekanın sunduğu imkanlar, seçim süreçlerinde daha derinlemesine bir analiz yapılmasını sağlayan ve profillemenin bir alt türü olarak nitelendirilebilecek mikro hedefleme ile psikografik profilleme yöntemini mümkün kılmaktadır⁴⁹. Bu yöntem, bireylerin inançlarını, değerlerini, ilgi alanlarını ve hatta kişilik özelliklerini dijital izler üzerinden belirlemeye odaklanmaktadır. Zira, sosyal medya paylaşımları, internet tarayıcı geçmişleri, beğeni etkileşimleri ve konum verileri gibi geniş kapsamlı dijital veriler, seçmenlerin duyarlılıklarını ve eğilimlerini ortaya koyan kritik ipuçları içermektedir. Bu tür veri odaklı analizler yalnızca seçmenlerin kim olduklarını değil; aynı zamanda nasıl düşündüklerini ve hangi söylemlere daha duyarlı olduklarını anlamaya yönelik eğilimlerine de işaret etmektedir. Örneğin, Facebook'taki "beğeni" verileri kullanıcıların ilgi duyduğu içeriklerin yanı sıra bu içeriklere nasıl tepki verdiklerini de yansıtmakta; yapay zeka destekli analizler, söz konusu veriler aracılığıyla seçmenlerin dışa dönüklük düzeyi, kaygı eğilimleri veya belirli politikalara karşı hassasiyetleri gibi kişilik özelliklerini ortaya koyabilmektedir⁵⁰. Dolayısıyla bir sosyal medya gönderisine ilişkin "beğeni" dahi kişiselleştirilmiş siyasi reklamlar için güçlü bir zemin oluşturmakta; bu doğrultuda kampanyalar, seçmenin kırılgan noktalarını veya tam tersi güçlü yönlerini hedef alan, duygu yüklü ve ikna edici mesajlar üretme olanağına sahip olmaktadır.

Psikografik profilleme, seçmenlerin mevcut psikolojik yönelimlerini analiz etmeye odaklanırken, büyük veri ve makine öğrenmesi⁵¹ teknolojileri ise gelecekteki eğilimleri öngörme kapasitesiyle seçim stratejilerinde belirleyici bir işlev üstlenmektedir. Seçmenlerin geçmiş seçimlerdeki tercihleri, çevrim içi davranış kalıpları, sosyal medya etkileşimleri ve haber tüketim alışkanlıkları gibi çok sayıda değişken, makine öğrenmesi algoritmalarına entegre edilerek analiz edilmektedir⁵². Ayrıca, doğal dil işleme (NLP) teknikleri, sosyal medya paylaşımları gibi metin tabanlı verileri inceleyerek bireylerin psikolojik özelliklerini ve siyasi eğilimlerini belirlemede etkin bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu analiz süreci, yazım stili, kelime seçimleri ve dilbilgisel yapılar gibi unsurları değerlendirerek seçmen profillerinin daha ayrıntılı ve incelikli bir şekilde oluşturulmasına olanak tanımaktadır⁵³. Kısaca algoritmalar, belirli seçmen gruplarının hangi politikalara daha yatkın olduğunu

⁴⁸ KOCAMAN, R., COŞGUN, M. (2024). Political Marketing and Voting Behavior: A Systematic Literature Review and Agenda for Future Research. *Journal of Political Marketing*, s. 1.

⁴⁹ Detaylı bilgi için bkz.: ZAROUALI, B., DOBBER, T., SCHREUDER, J. (2024). Personality and Susceptibility to Political Microtargeting. *Computers in Human Behavior*, 151, 1-10.

⁵⁰ BAKIR, V. (2020). Psychological Operations in Digital Political Campaigns: Assessing Cambridge Analytica's Psychographic Profiling and Targeting. *Frontiers in Communication*, 2020(67), s. 4.

⁵¹ "Makine öğrenimi, makinelerin performanslarını artırmalarına ve genellikle bir insandan gelen açık talimatlar yerine kalıpları ve düzenlilikleri belirlemeye yardımcı olabilecek eğitim verilerine maruz kalma yoluyla otomatik bir şekilde modeller oluşturmalarına olanak tanıyan bir dizi tekniktir." OECD (2024). "Explanatory Memorandum on the Updated OECD Definition of an AI System", OECD Artificial Intelligence Papers, No. 8, s. 8. https://www.oecd.org/en/publications/explanatory-memorandum-on-the-updated-oecd-definition-of-an-ai-system_623da898-en.html (E.T. 23.04.2025).

⁵² SAFIULLAH, Md., PARVEEN, N. (2022). Big Data, Artificial Intelligence and Machine Learning: A Paradigm Shift in Election Campaigns. John Wiley & Sons, Ltd., s. 249-251.

⁵³ ANDRES, B. M., LOPEZ, L. H. (2019). Brain Drain Tax vs. Brain Gain benefits: General Thoughts from a Spanish Perspective. *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, 67(4) s. 61 vd.

saptamakta ve kampanya ekiplerine, hangi bölgelerde nasıl bir strateji izlemeleri gerektiğine dair veri odaklı ve somut öneriler sunmaktadır. Dolayısıyla, siyasi kampanyalar, seçmen eğilimlerini yalnızca gözlemlemekle kalmayıp, onları yönlendirmeye yönelik proaktif bir yaklaşım geliştirme imkanına da sahip olmaktadır. Örneğin, seçmenlerin ekonomik krize karşı duyarlılık gösterdiği tespit edildiğinde, siyasi partilerin bu hassasiyeti doğrudan hedefleyen reklam metinleri ve vaatler geliştirmesi olasıdır. Benzer şekilde, kararsız seçmenlerin gündemdeki belirli meselelere nasıl yaklaştığı analiz edilerek, bu gruba özel olarak şekillendirilmiş mesajlar tasarlanabilmesi mümkün gözükmemektedir. Açık olduğu üzere söz konusu süreç, geleneksel propaganda araçlarından çok daha ince ayarlanmış ve seçmene özel bir kampanya stratejisinin doğmasına yol açmaktadır. Neticede, demokratik bir unsur olarak seçmenin karar verme özgürlüğü, algoritmaların öngörebildiği ve yönlendirebildiği bir alan haline gelmekte; bireysel tercihlerin şekillenme süreci, dijital müdahalelerle yeniden inşa edilmektedir.

Bu noktada bir çözüm olarak düşünülebilecek “yapay zekaya karşı yapay zeka (*AI versus AI*)” yaklaşımı, yapay zekanın sunduğu potansiyeli, sosyal medya verilerinin gizliliğini güçlendirmek ve manipülasyon risklerini azaltmak amacıyla ters yönde kullanmayı amaçlamaktadır. Bu strateji kapsamında, karşıt makine öğrenmesi (*adversarial machine learning-AML*) teknikleri devreye sokularak kullanıcı profillerinin yanıltılması ve siyasi aktörlerin kişiselleştirilmiş hedefleme stratejilerinin etkinliğinin kırılması hedeflenmektedir. *AML*, sosyal medya platformlarında toplanan verilerin yapısını bozarak kullanıcı davranış kalıplarının öngörülmesini zorlaştırmakta ve manipülasyona açık profillerin oluşmasını engellemektedir⁵⁴. Söz konusu model bilgi güvenliği ve seçmen özerkliğini koruma açısından önemli bir yenilik olsa da uzun vadeli etkinliği, şeffaflığı ve etik boyutları dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Gerçek davranışların maskelenmesinin siyasi kampanyaların özgünlüğüne olan etkisi ile siber saldırı tehdidinin *AML* ile oluşturulan engelleri aşabilme ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Dolayısıyla bahsi geçen teknolojilerin demokratik sistemlere entegrasyonu, çalışmanın sınırlarını aşan teknik ve etik tartışmaları da zorunlu kılmaktadır.

B. DEZENFORMASYON VE FİLTRE BALONLARI

Yapay zekanın sunduğu geniş imkanlar, dezenformasyonun yayılmasını hızlandıran bir araç olarak da işlev görebilmektedir. Özellikle “*deep fake*”⁵⁵ teknolojisiyle üretilen sahte video ve ses kayıtları, seçmen algısını kökten sarsabilecek derecede inandırıcı içerikler ortaya koymaktadır⁵⁶. Siyasi

⁵⁴ Detaylı bilgi için bkz.: AULIYA, S. F., KUDINA, O., DING, A. Y., VAN DE POEL, I. (2024). AI versus AI for Democracy: Exploring the Potential of Adversarial Machine Learning to Enhance Privacy and Deliberative Decision-Making in Elections. AI and Ethics. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00588-2> (E.T. 14.03.2025).

⁵⁵ Terimin Türkçe karşılığının henüz yerleşik olmaması sebebiyle *deep fake* kullanımı tercih edilmiştir. Avrupa Birliği’nin Yapay Zeka Tüzüğü (EU Artificial Intelligence Act), *deep fake* için tanım getirmektedir. Tüzüğün 3. maddesinde yer alan tanımlama “*Deep fake mevcut kişilere, nesnelere, yerlere, varlıklara veya olaylara benzeyen ve bir kişiye yanlışlıkla gerçek veya doğru gibi görünen yapay zeka tarafından oluşturulan veya manipüle edilen görüntü, ses veya video içeriği anlamına gelir*” biçimindedir. <https://artificialintelligenceact.eu/article/3/> (E.T. 23.04.2025).

⁵⁶ SAFIULLAH, PARVEEN, s. 254.

liderler veya adaylar hakkında oluşturulan bu tür manipülatif görseller ve söylemler⁵⁷, kamusal güveni zedelemekte ve seçmenlerin yanıltıcı bilgilere daha kolay inanmasına yol açmaktadır. Buna ek olarak, sosyal medya botları aracılığıyla belirli siyasi görüşlerin yapay biçimde desteklenmesi ya da muhalif görüşlerin bastırılması hedeflenebilmektedir⁵⁸. Otomatik mesajlar ve sahte haberler yoluyla yürütülen bu stratejiler, “Babil itirazı”⁵⁹ olarak bilinen, aşırı bilgi yüklemesinin gerçeği çarpıtması sorununu da tetiklemektedir. Sürekli ve çelişkili bilgi akışına maruz kalan seçmenler, gerçekleri sahtelerden ayırt etmekte zorlanmakta; böylece, dezenformasyona karşı daha savunmasız bir hale gelmektedir.

Genel olarak herhangi bir sosyal medya platformunda etkileşimde bulunan kişiler büyük oranda aynı görüşlere sahip olma eğilimi göstermektedir⁶⁰. Bu durumu pekiştirecek biçimde yapay zeka destekli algoritmalar, kullanıcıların ilgi alanlarını ve etkileşimlerini temel alarak, onlara, daha fazla ilgilerini çekebilecek içerikler sunmak amacıyla, kişiselleştirilmiş akışlar oluşturmaktadır. İlk bakışta faydalı görünen bu süreç, filtre balonları⁶¹ olarak adlandırılan ve bireyleri yalnızca kendi dünya görüşlerine paralel fikirlerle sınırlandıran bir dijital izolasyon alanı meydana getirmektedir. Bu durumun, siyasi kutuplaşmayı derinleştirerek toplumsal diyalogun zayıflamasına yol açması mümkün olmaktadır. Kullanıcılar, sürekli olarak kendi dünya görüşlerini pekiştiren mesajlarla karşılaşmaları sebebiyle, farklı bakış açılarına karşı toleranslarını kaybetmekte ve alternatif düşünceleri dışlamaya daha yatkın hale gelmektedir⁶². Duruma liberal demokrasi perspektifinden bakıldığında, filtre balonları, seçmenlerin özgür ve bilinçli bir tercihte bulunma kapasitesini ciddi şekilde sınırlandırmaktadır; zira bireyler, alternatif siyasi görüşlerden ve seçeneklerden habersiz şekilde, kendi düşünce evrenlerinin içine hapsolmaktadır⁶³. Müzakereci/istişari demokrasi açısından değerlendirildiğinde ise, vatandaşların kamusal meseleler ve siyasi adaylar hakkında kolektif akıl yürütme yetisi zayıflamakta, farklı fikirlerin birlikte tartışılmasını teşvik eden kamusal alanlar giderek daralmaktadır⁶⁴.

⁵⁷ Türkiye’nin de dahil olduğu çeşitli ülkeler bakımından örnekler için bkz.: AZGIN, B., KIRALP, Ş. (2024). Surveillance, Disinformation, and Legislative Measures in the 21st Century: AI, Social Media, and the Future of Democracies. *Social Sciences*, 13 (10)(510), 1-15.

⁵⁸ Örneğin 2016 ABD başkanlık seçimleri sırasında, yaklaşık 400 bin Twitter hesabı -ki bu sayı ABD’deki toplam Twitter kullanıcılarının yaklaşık %15’ine tekabül etmektedir- bot hesaplardan oluşmaktayken Covid-19 karantinası sürecinde, ülkenin yeniden normalleşme süreciyle ilgili tartışan Twitter hesaplarının da neredeyse yarısının bot olduğu belirlenmiştir. SAFIULLAH, PARVEEN s. 258.

⁵⁹ BURKELL, J., REGAN, P. M. (2019). Voter Preferences, Voter Manipulation, Voter Analytics: Policy Options for Less Surveillance and More Autonomy. *Internet Policy Review*, 8(4). <https://policyreview.info/articles/analysis/voter-preferences-voter-manipulation-voter-analytics-policy-options-less> (E.T. 14.03.2025)

⁶⁰ MAHONY, S., CHEN, Q. (2024). Concerns About the Role of Artificial Intelligence in Journalism, and Media Manipulation. *Journalism*. <https://doi.org/10.1177/14648849241263293> (E.T. 14.03.2025).

⁶¹ PARISER, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You*. Penguin Press, s. 10.

⁶² Farklı platformlar üzerinden yapılan değerlendirmeler için bkz.: CINELLI, M., DE FRANCISCI MORALES, G., GALEAZZI, A., QUATTROCIOCCI, W., STARNINI, M. (2021). The Echo Chamber Effect on Social Media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9).

⁶³ BOZDAG, E., VAN DEN HOVEN, J. (2015). Breaking the Filter Bubble: Democracy and Design. *Ethics and Information Technology*, 17(4), s. 251.

⁶⁴ BOZDAG, VAN DEN HOVEN, s. 252.

Kullanıcıların çerezleri⁶⁵ silmesi, izlenmeyen arama motorlarını tercih etmesi veya çevrim içi ortamda rastgele etkileşimlerde bulunması gibi stratejiler, kişiselleştirilmiş içerik akışını kısmen azaltabilmekte, istenmeyen veya manipülatif içeriklere maruziyeti de sınırlandırabilmektedir⁶⁶. Bununla birlikte, bu tür yöntemler bilinçli ve sürekli bir çaba gerektirdiğinden, geniş kitleler tarafından yaygın olarak benimsenmesi güç olmakta ve uzun vadeli bir çözüm sunmaktan uzak görünmektedir. Dolayısıyla filtre balonlarının bahsi geçen etkisini kırmak, yalnızca teknik bir müdahaleyle çözülebilecek bir mesele olmaktan öte, disiplinler arası bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. İnsan-bilgisayar etkileşimi, multimedya üzerinden bilgi edinme süreçleri, medya ve iletişim çalışmaları ile bilgisayar etiği gibi çeşitli alanlar, çeşitliliğe duyarlı algoritmaların geliştirilmesine katkı sunabilecek önemli bakış açıları içermektedir⁶⁷. Bu bağlamda, bireylerin farklı görüşlere erişimini teşvik eden, bilişsel esnekliği destekleyen ve dijital ortamda eleştirel düşünmeyi güçlendiren algoritmik tasarımlar üzerine çalışmalar yürütülmelidir. Ancak böyle bir yaklaşım sayesinde, bireylerin yalnızca kendi fikirleriyle uyumlu içeriklere maruz kalmasını engellemek ve dijital ekosistemde daha çoğulcu bir bilgi akışı sağlamak mümkün olacaktır.

Bu durumun temsil kavramıyla olan bağlantısı önem arz eden bir husustur. Geleneksel anlamda seçmen ve temsilci arasındaki ilişki, özgür fikir tartışmaları ve toplumsal kanaatin doğal bir süreçte oluşması⁶⁸ üzerine kuruluyken, günümüzde seçmenin hangi fikirlerle karşılaşacağı büyük ölçüde veri analitiğinin kontrolündedir. Seçmen, çeşitli siyasi bakış açılarıyla karşılaşmak yerine, algoritmalar tarafından kendisiyle “uyumlu” olduğu varsayılan mesajlarla sınırlandırılmaktadır. Bilgi akışının bu denli kontrol altında tutulduğu bir dijital ortam, seçmenlerin bilgilendirilmiş tercih yapma kapasitesini ciddi şekilde tehlikeye atmakta ve demokratik sürecin tarafsızlığını zedeleme potansiyeli barındırmaktadır. Bu bağlamda, şekli ve maddi temsil ilişkisi, seçmen iradesinin gerçek bir yansımasını sunmaktan uzaklaşarak, algoritmaların yönettiği dar bir çerçeve içinde yeniden şekillenmektedir. Sonuç olarak, “temsilsiz vergi olmaz” gibi siyasi katılımı ve meşruiyeti temel alan demokratik ilkeler, dijital ekosistemdeki dezenformasyon ve filtre balonları nedeniyle etkisini yitirme riskiyle karşı karşıya kalmaktadır. Seçmenlerin yanlış yönlendirilmesi ve bilgi ekosisteminin daralması, demokratik temsilin doğasını zayıflatmakta; böylece bilinçli ve özgür iradeye dayalı bir seçim sürecinin işlerliği giderek tartışmalı hale gelmektedir.

⁶⁵ Çerez (İng. *cookie*) ABD Ulusal Standartlar ve Teknoloji Enstitüsü tarafından “*Bir web sunucusu tarafından bir tarayıcıya, istenen bir kaynak için bir yanıt olarak, tarayıcının geçici olarak saklaması ve sonraki ziyaretlerde veya isteklerde sunucuya geri dönmesi için sağlanan bir durum bilgisi parçası*” olarak tanımlanmaktadır. NIST. https://csrc.nist.gov/glossary/term/cookie?utm_source=chatgpt.com (E.T. 23.04.2025)

⁶⁶ BURKELL, REGAN.

⁶⁷ BOZDAG, VAN DEN HOVEN, s. 123.

⁶⁸ BAĞCAN, S., SAVAŞ, S., TUNÇAY, E. (2021). Sosyal Medyada Demokrasiye Lider Müdahalesini Gözlemlemek: 2020 ABD Başkanlık Seçimlerinde Trump ve Biden’ın Tweetlerinin İçerik ve Duygu Analizi Açısından İncelenmesi. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 11(3), s. 1091.

C. ALGORİTMİK SEÇİM STRATEJİLERİ: SANDIK ÜZERİNDEKİ DİJİTAL ETKİ

Algoritmik seçim stratejileri, son yıllarda demokratik süreçlerin doğasını köklü biçimde dönüştürecek bir etki alanına ulaşmıştır. Freedom House'un 2023 raporu⁶⁹, 47 ülkede hükümet yanlısı kuruluşların, propaganda faaliyetlerine katılmanın yanı sıra kasıtlı manipülasyon ve sahte bilgilerin yayılmasında aktif olarak rol aldığını vurgulamaktadır. Somut örnekler olarak Cambridge Analytica skandalı, 2016 ABD başkanlık seçimleri ve Brexit referandumu, veri analitiği ve psikolojik profillemeye yöntemlerinin siyasi süreçlerde nasıl kullanıldığını ortaya koymak bakımından önem arz etmektedir. Bahsi geçen örnekler, seçmen tercihlerini yönlendirmek amacıyla büyük veri analizinin, yapay zeka destekli mikro hedefleme tekniklerinin ve kişiselleştirilmiş siyasi mesajların stratejik bir araç haline geldiğini göstermektedir.

Kişilik özelliklerini sistematik biçimde sınıflandırma çabaları, uzun süren ampirik araştırmaların ardından beş temel boyutun öne çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu süreç, bireyler arası farklılıkları beş ana faktör üzerinden tanımlayan ve bugün OCEAN modeli olarak bilinen modelin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Model, zamanla farklı yöntemlerle sınanarak kişilik yapısının evrensel bir açıklaması haline gelmiştir⁷⁰. Esasen, yukarıda anılan durumlarda bireylerin kişilik özelliklerini analiz etmek ve siyasi tercihlerini etkilemek amacıyla da OCEAN (Açıklık, Sorumluluk, Dışadönüklük, Uyumluluk ve Nevrotiklik⁷¹) modelinden yararlanılmıştır. Bu doğrultuda, yaklaşık 350.000 ABD'li gönüllünün Facebook üzerindeki beğeni, paylaşım ve diğer çevrim içi aktiviteleri incelenerek, bu etkileşimlerin beş faktörlü kişilik profiliyle nasıl örtüştüğü analiz edilmiştir. Elde edilen veriler ise bireylerin OCEAN profillerinin, geleneksel psikografik araçlar kullanılmadan da yüksek doğruluk oranıyla tahmin edilebileceğini ortaya koymuştur. Bu yöntem, bireylerin psikolojik eğilimlerini derinlemesine çözümleyerek, yalnızca ticari pazarlama değil; aynı zamanda siyasi mikro hedefleme gibi alanlarda da son derece etkili bir stratejiye dönüşmüştür⁷². Nitekim Cambridge Analytica, psikometrik profillemeye yöntemiyle elde ettiği verileri kullanarak seçmenleri farklı psikolojik segmentlere ayırmış ve bu kişileri OCEAN kişilik özelliklerine dayalı olarak hedefleyen siyasi stratejiler geliştirmiştir⁷³. Bu doğrultuda söz konusu geniş çaplı veritabanını Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri ve diğer ülkelerdeki siyasi kampanya ekiplerine destek sağlamak amacıyla kullanarak, Facebook kullanıcılarını

⁶⁹ FUNK, A., SHAHBAZ, A., VESTEINSSON, K. (2023). Freedom on the Net 2023: The Repressive Power of Artificial Intelligence. Freedom House. <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2023/repressive-power-artificial-intelligence> (E.T. 14.03.2025)

⁷⁰ Detaylı bilgi için bkz.: KABINGTING, F. J. (2021). The Discovery and Evolution of the Big Five of Personality Traits: A Historical Review. GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis, 4(3), 83–100.

⁷¹ Openness, conscientiousness, extraversion, agreeableness, and neuroticism.

⁷² ISAAK, J., HANNA, M. J. (2018). User Data Privacy: Facebook, Cambridge Analytica, and Privacy Protection. Computer, 51(08) s. 57.

⁷³ RISSO, L. (2018). Harvesting Your Soul? Cambridge Analytica and Brexit (C. Jansohn, Ed.; s. 75-87). Akademie der Wissenschaften und der Literatur. https://www.adwmainz.de/fileadmin/user_upload/Brexit-Symposium_Online-Version.pdf (E.T. 15.03.2025).

son derece spesifik mesajlarla hedeflemelerine olanak tanımıştır⁷⁴. Yöntem ve süreç, özellikle duygu temelli⁷⁵ ve kişiselleştirilmiş mesajların oluşturulmasını mümkün kılmış ve seçmenlerin duygusal eğilimlerini doğrudan hedef almayı amaçlamıştır⁷⁶.

Cambridge Analytica Brexit sürecinde, *Leave.EU* gibi kampanyalarla iş birliği kapsamında, göçmenlik ve sınır kontrolü gibi konuları ön plana çıkararak, seçmenlerin ekonomik ve kültürel kaygılarını derinleştirecek içeriklerin yayılmasını sağlamıştır⁷⁷. Oxford Üniversitesi bünyesinde yer alan İnternet Enstitüsü tarafından yürütülen araştırmalar, referandum öncesindeki kritik günlerde, Brexit yanlısı bot hesapların sosyal medyada belirgin bir şekilde arttığını ve bilgi akışını yönlendirdiğini ortaya koymaktadır⁷⁸. Bahsi geçen bot hesaplar ve yanıltıcı haberlerin, seçmen davranışları üzerinde duygusal tepkileri tetikleyen⁷⁹ bir kaygı iklimi yaratmayı amaçladığı yönündeki değerlendirmelere karşın Cambridge Analytica CEO'su, seçmenlerin duygularına ve önyargılarına hitap etmenin demokrasi için faydalı olduğunu savunmuştur⁸⁰. Öte yandan, Cambridge Analytica'nın 2016 ABD başkanlık seçimlerinde Donald Trump'ın kampanyasına veri analitiği desteği sağladığı bilinmektedir⁸¹. Şirketin, ABD'deki 230 milyon yetişkin hakkında 5.000'den fazla veri noktası (*data point*) topladığı ileri sürülmekte olup bu denli geniş bir veri havuzunun davranışsal mikro hedefleme açısından önemli bir stratejik avantaj sunduğu ise açıktır⁸². Benzer şekilde, *Vote Leave* kampanyasının, AggregateIQ adlı şirkete yaptığı 3.9 milyon sterlinlik ödeme, seçim finansmanı kurallarının ihlali ve veri kullanımının şeffaflığı gibi konularda ciddi etik ve hukuki tartışmaları da beraberinde getirmiştir⁸³.

Organize “gelişmiş sürekli tehdit (*advanced persistent threat-APT*)” gruplarının, dezenformasyon yaymak amacıyla devlet destekli finansal ve teknik kaynaklarla beslendiğine dair bir örnek de Rusya bağlantılı “kiralık etki” (*influence-for-hire*) şirketlerinin, stratejik bilgi savaşları kapsamında sahte hesaplar, bot ağları ve yanıltıcı içerikler kullanarak dijital dezenformasyon

⁷⁴ HEAWOOD, J. (2018). Pseudo-Public Political Speech: Democratic Implications of the Cambridge Analytica Scandal. *Information Polity*, 23(4), s. 429.

⁷⁵ 2020 ABD başkanlık seçimlerindeki örneği için bkz.: BAĞCAN, S., SAVAŞ, S., TUNÇAY, E. (2021). Sosyal Medyada Demokrasiye Lider Müdahalesini Gözlemlemek: 2020 ABD Başkanlık Seçimlerinde Trump ve Biden'ın Tweetlerinin İçerik ve Duygu Analizi Açısından İncelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 11(3), 1090.

⁷⁶ GABORIT, P. (2024). A Sociopolitical Approach to Disinformation and AI: Concerns, Responses and Challenges. *Journal of Political Science and International Relations*, 7(4), s. 78.

⁷⁷ RISSO s. 80.

⁷⁸ Fake Twitter Accounts Helped the Leave Vote Win the Brexit Referendum. (2017, Temmuz 27). *The Independent*. <https://www.independent.co.uk/tech/brexit-twitter-bots-pro-leave-eu-referendum-result-oxford-university-study-a7800786.html> (E.T. 14.03.2025).

⁷⁹ HEAWOOD s. 431.

⁸⁰ RISSO, s. 82.

⁸¹ CADWALLADR, C., GRAHAM-HARRISON, E. (2018). Revealed: 50 million Facebook Profiles Harvested for Cambridge Analytica in Major data Breach. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election> (E.T. 14.03.2025).

⁸² ISAAC, HANNA, s. 57.

⁸³ CADWALLADR, C. (2017). The Great British Brexit Robbery: How Our Democracy Was Hijacked. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexit-robbery-hijacked-democracy> (E.T. 14.03.2025).

kampanyaları yürütmesidir⁸⁴. Bu şirketler, kamuoyunun algısını yönlendirmek, belirli siyasi çıkarları desteklemek, muhalif görüşleri zayıflatmak ve uluslararası düzeyde istikrarsızlık yaratmak amacıyla planlı ve sistematik müdahalelerde bulunmaktadır⁸⁵. Bu tür dezenformasyon operasyonlarının salt bireysel bilgi edinme süreçlerini etkilemenin haricinde, aynı zamanda demokratik sistemlerin işleyişini doğrudan tehdit eden bir unsur haline gelmesi, uluslararası güvenlik politikalarına olan etkisinin yanında ele alınması gereken bir husustur.

III. DİJİTAL MANİPÜLASYONUN GÖLGESİNDE VERGİ HUKUKU: MEŞRUIYET KRİZİ VE ÇÖZÜME DAİR

A. TEMSİLDE TOPLUMSAL RIZANIN EROZYONU

Halkın temsilcilerinin onayı olmaksızın vergi konulmasını yasaklayarak keyfi vergilendirmenin önüne geçmeyi amaçlayan “temsilsiz vergi olmaz” deyişinin bir ilke olarak⁸⁶ kabul edilmesi modern vergi hukukun temel yapıtaşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde, bütçe hakkı da yüzyıllar süren mücadeleler sonucunda aşamalar halinde kurumsallaşmış ve demokratik yönetimlerin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. “Halkın kamu gelirleri ve kamu giderleri üzerinde söz sahibi olmasını ve bunları denetleyebilmesini ifade eden”⁸⁷ bütçe hakkı⁸⁸, seçimler yoluyla temsilcilere devredilerek, parlamentonun bütçe yetkisini kullanmasına olanak tanımaktadır. Bu süreç, demokratik meşruiyetin sağlanmasını ve devletin mali kararlarının toplumsal rıza çerçevesinde şekillenmesini garanti altına almaktadır. Yukarıda değinildiği üzere, vergilerin kanuniliği ilkesi de verginin yalnızca halkın seçtiği temsilciler tarafından ve ancak kanunla belirlenebilmesi ile ilişkilidir. Bu çerçevede, temsil mekanizması işletilmeden vergilendirme sürecinin tasarlanması, uygulanması ve sona erdirilmesi mümkün değildir⁸⁹. Türkiye açısından söz konusu durum, Anayasanın 73. maddesi ile de güvence altına alınarak devletin ancak kanunla vergi koyabileceği hükme bağlanmıştır. Ancak yukarıda açıklandığı haliyle algoritmik yönlendirme, veri odaklı propaganda teknikleri ve kişiselleştirilmiş siyasi mesajlar, seçmen iradesinin manipülasyona açık hale gelmesine neden olmakta ve temsile ilişkin temel ilkelerin geçerliliğini tartışılabilir kılmaktadır. Seçmenlerin temsilcilere dair tercihlerinin deyim yerindeyse dijital bir perdenin ardında şekillendirilmesi, demokratik temsiliyetin gerçek iradeye dayalı olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bir anlamda, “temsilsiz vergi olmaz” ilkesi, dijital çağın

⁸⁴ GABORIT s. 78.

⁸⁵ LAWLOR RUSSEL, A. (2024). Information Control Strategies of China and Russia. GIBSON, K. W. JEFFERSON (Düzenleyenler), International Security Studies and Technology. Edward Elgar Publishing. s. 151-153.

⁸⁶ Aynı yönde görüş için bkz. ÇİFCİ, s. 1.

⁸⁷ MÜFTÜOĞLU, Z. (2024). Bütçe Kanunu Üzerinde Etkin Bir Anayasaya Uygunluk Denetimi İçin Öneriler. International Journal of Public Finance, 9(1), s. 197.

⁸⁸ Bütçe hakkı ile ilgili kapsamlı çalışma için bkz. ÜSTÜN, Ü. S. (2019). Türkiye’de Vergi ve Bütçe Hakkı. Nobel Akademik Yayıncılık.

⁸⁹ UÇAR, O., ERKUL, İ. Ç. (2023). Vergilendirme ve Temsil Arasındaki İlişkinin Amerikan Bağımsızlık Savaşı Işığında İncelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(48), s. 1221.

dinamikleri içinde fiilen aşınmaktadır. Rızanın⁹⁰, serbest ve bilinçli bir tercihe dayanmadığı hallerde, vergilendirme yetkisinin demokratik meşruiyeti de sorgulanır hale gelmekte ve kamusal karar alma süreçlerinin gerçekten halkın iradesini yansıtıp yansıtmadığı sorusuna cevap verilmesi gerekmektedir.

Dijital manipülasyonun temsil bakımından yarattığı kopukluk, vergilendirme süreçlerinde katılım mekanizmalarının işleyişini de olumsuz etkilemektedir. Zira katılımcı demokrasilerde⁹¹, bütçe hakkı ve vergi politikalarının belirlenmesi gibi süreçlerde vatandaş katılımı, seçimlerin yanı sıra sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütleri aracılığıyla dolaylı olarak da gerçekleşmektedir. Ancak popülist bir iktidarın, dijital destekli propaganda yoluyla elde ettiği halk desteğine dayanarak bu süreçleri asgari düzeyde tutabilmesi ya da tamamen sembolik hale getirebilmesi mümkün gözükmemektedir. Şu halde, seçilmiş temsilcilerin toplumsal talebin gerçek niteliğini yansıtmadığı haller bakımından, vergi politikalarının oluşturulmasında şeffaf istişare ve katılım süreçlerinin de anlamını yitirdiğini söylemek mümkün gözükmemektedir.

Bu bağlamda, manipülasyona maruz kalan bir toplumda çıkarılan vergi kanunlarının -esasen tüm kanunların-, yasal çerçevede meşru görünse bile, toplumsal uzlaşısı açısından rıza ve temsiliyet eksikliği taşıyabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bahsi geçen eksikliğin yansımaları, vergilendirme politikaları bakımından, esasen toplumsal onayın erozyonu anlamına gelmektedir. Dijital manipülasyonla şekillenen kamuoyunun, çoğunluğun uzun vadeli menfaatlerini yansıtmayan popülist vergi politikalarını desteklemesi, kısa vadede oy kaygısıyla düzenlenen vergi indirimleri, istisna ve muafiyetlere ilişkin genişletici düzenlemelerin vergi harcamalarını arttırması⁹² ve bu durumun yaygınlaşması, uzun vadede kamu maliyesi bakımından zararlı olabilecektir. Popülist söylemlerle desteklenen buna benzer politikaların, seçmenlerin ekonomik gerçekleri eksik veya yanlış algılamasına neden olması da ayrıca üzerinde durulması gereken bir başka husustur. Nitekim, popülist retoriğin vergiye dair tartışmalarda etkin olmasının, seçmen tercihleri bakımından yanlış yönlendirmelere yol açabildiğini; bunun yanı sıra politikacıları da gerçekçi olmayan vaatler sunmaya teşvik ettiği görülmektedir⁹³. Manipüle edilmiş seçmen kararlarıyla şekillenen popülist vergilendirme politikalarının ise bütçe açıklarının artması, kamu hizmetlerinde aksamalar ve gelir dağılımında bozulma gibi ciddi toplumsal maliyetlere yol açması mümkün olacaktır.

⁹⁰ “Verginin özünde bir paydaşlık ilişkisi vardır. Bu ilişki, vergiyle ilgili temel kararların yükümlülerin rızasına dayanması gerektiği fikrinin temelini oluşturur. Yurttaşlar, vergiyle ilgili kararların alındığı bağlama bu fikir etrafında katılmaya başlar. Bu bağlama sonradan eklenen temsil, hem yönetenlerin hem yükümlülerin ihtiyacını karşılayacak bir araç olarak görülmesi sayesinde, zamanla rızaya ulaşmanın bir yolu olarak yerleşir. Yani rıza, temsilden eskidir.” ÇİFCİ, s. 17.

⁹¹ SCHMIDT, M. G. (2002). Demokrasi Kuramlarına Giriş (M. E. KÖKTAŞ, Çev.). Vadi Yayınları s. 165.

⁹² AKDOĞAN, A. (2020). Kamu Maliyesi (21. b.). Gazi Kitabevi, s. 183 vd.

⁹³ NAROTZKI, D., SHANAN, T. (2024). Populism and Taxation. Southern California Interdisciplinary Law Journal, 33(2) s. 366, 378.

1. Vergilendirmenin Temel İlkelerine Yönelik Tehditler

Vergilendirmeye ilişkin temel ilkeler⁹⁴ pek çok ülkede anayasal güvence altına alınmıştır. Demokratik ve modern vergilendirme sisteminin dayandığı vergide adalet ve eşitlik ilkelerinin yanında mali güce göre vergilendirme ve vergi yükünün dengeli dağıtılması, yalnızca anayasal bir zorunluluk olarak değil, aynı zamanda toplumsal huzurun sağlanması açısından⁹⁵ da temel bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Ancak, yukarıda açıklandığı haliyle kamuoyunda şekillenen taleplerin gerçek ihtiyaçları ne ölçüde yansıttığı tartışmalı bir konu haline gelmektedir. Kamuoyu taleplerinin serbest iradeye mi yoksa yönlendirilmiş tercihlere mi dayandığı sorusu, demokratik meşruiyet açısından göz önünde bulundurulması gereken bir husustur. Zira sosyal medya ve arama motorlarının kullanıcılara sunulan içerikleri yönlendirerek vergi politikalarına ilişkin algıyı bilinçli bir şekilde şekillendirmesi mümkün olmaktadır. Örneğin vergi adaletini bozucu nitelikteki, dezenformasyon içeren kimi siyasi kampanyaların, geniş toplum kesimlerini kendi ekonomik çıkarlarına aykırı olabilecek vergi indirimlerini desteklemeye yönlendirmesi mümkün olabilecektir. Bu şekilde manipüle edilmiş bir seçmen kitlesi, vergi yükünün dağılımında organize hareket eden baskı ve çıkar gruplarının⁹⁶ lehine düzenlemelerin hayata geçirilmesine zemin hazırlayabilmektedir. Popülist söylemlerde bulunan liderler ve siyasi partiler, sosyal medyada ortaya konulan yapay talepleri gerekçe göstererek, büyük şirketlere veya varlıklı kesimlere avantaj sağlayan vergi reformlarını uygulamaya koyabilmektedir. Nitekim, kamuoyuna, orta sınıfa fayda sağlayan bir düzenleme olarak tanıtılan ve 2017’de ABD’de yürürlüğe giren kapsamlı vergi reformu (*Tax Cuts and Jobs Act*), esasen en zengin kesimin ve büyük şirketlerin vergi yükünü hafifletmiştir. Söz konusu düzenleme, en zengin %2’lik kesime diğer gruplardan çok daha büyük vergi avantajları sağlayarak kalıcı indirimler getirmiş, ancak orta sınıfa yönelik vergi kolaylıklarını geçici tutmuştur⁹⁷. Ekonomik ve sosyal alanda avantajlı kesimlerin lehine şekillenen vergi reformları olgusunu somutlaştıran bu durumun vergi adaletinin dengesini bozarak dengeli bir kamu maliyesi bakımından da uzun vadeli sürdürülebilirliği olanaksız kılması mümkün gözükmektedir.

Vergi adaletsizliğinin bu şekilde derinleşmesinin ise toplumsal huzur ve kamusal güven bakımından olumsuz sonuçlar doğuracağı açıktır. Zira vergi sistemine duyulan güvenin sarsılması, yalnızca bireylerin vergisel yükümlülüklerine bakış açısını olumsuz etkilemekle kalmayıp, aynı zamanda devletle olan güven ilişkisinin zayıflaması anlamına gelmektedir⁹⁸. Vergide genellik ve eşitlik

⁹⁴ Detaylı bilgi için bkz.: KARAKOÇ, Y. (2013). Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 15, 1259-1308.

⁹⁵ TOPUZKANAMIŞ, E. (2012). Yeniden Paylaşım, Vergilendirme ve Adalet. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1), s. 114.

⁹⁶ Siyasal karar alma sürecinin aktörlerinden olan baskı ve çıkar grupları hakkında kamu tercihi teorisi kapsamında detaylı bilgi için bkz.: ÖZER, M. A., KARTAL, M. (2021). Kamu Tercihi ve Yönetimde Karar verme: Teorik Bir Değerlendirme. Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 10(26), 75-94.

⁹⁷ KOGAN, B., VELA, J. (2024). Permanently Extending the Trump Tax Cuts Would Cost \$4 Trillion Over the Next Decade. Center for American Progress. <https://www.americanprogress.org/article/permanently-extending-the-trump-tax-cuts-would-cost-4-trillion-over-the-next-decade/> (E.T. 14.03.2025).

⁹⁸ YILMAZ FURTUNA, E., BİLGİN, S. (2022). Kişisel Verilerin Korunması ve Lekelenmeme Hakkı Açısından Vergi Mahremiyeti. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 30 (2), s. 729.

ilkelerinin aşınması, yükümlüler nezdinde haksızlık algısını pekiştirmekte ve bu durum, vergiye gönüllü uyumun azalmasına neden olabilmektedir. Türkiye’de vergi gelirlerinin dağılımına⁹⁹ bakıldığında, dolaylı vergilerin ağırlıklı paya sahip olması, düşük gelir gruplarının tüketim üzerinden orantısız bir vergi yükü üstlendiğini göstermektedir. Bahsi geçen yapı, dağıtıcı adalet ilkesine aykırı sonuçlar doğurmakta, dolayısıyla vergi adaletine duyulan güveni zayıflatarak¹⁰⁰ sosyal barışı tehdit eden bir faktör haline gelmektedir.

Hukuki güvenlik ve kanunilik ilkeleri vergi hukuku bakımından esasen keyfiliği önleme mekanizmalarıdır. Ancak dijital çağın hızla değişen gündemi, bu ilkelerin de pratikte aşınmasına neden olmaktadır. Yukarıda değinildiği üzere, sosyal medyada kısa sürede oluşan yoğun talepler ve tepkilerin, yasama süreçlerinin nitelikli hazırlık süreçlerinden geçmiş ve istikrarlı olma özelliklerini sekteye uğratarak vergilendirme süreçlerinin hukuki güvenceden yoksun, reaktif ve popülist bir çerçevede şekillenmesine yol açması mümkün olmaktadır. Sosyal medyadaki bir *hashtag* kampanyası, *viral* bir video veya algoritmaların yönlendirdiği toplumsal tepkiler, siyasi aktörleri kısa vadeli politik maliyetlerden kaçınmak adına vergi politikalarını aceleyle revize etmeye zorlayabilmektedir. Bu durum, yalnızca hukuki öngörülebilirliği zedelemekle kalmamakta, aynı zamanda ekonomik istikrarı da tehdit etmektedir. Zira hukuk devletinin yanı sıra ekonomik rasyonelite de vergi politikalarının mümkün olduğunca tutarlı ve istikrarlı olmasını gerektirmekte, aynı zamanda kamu otoritesinin karar alma süreçlerinde ölçülülük ve öngörülebilirlik ilkeleri çerçevesinde hareket etmesini zorunlu kılmaktadır¹⁰¹. Aksi yöndeki uygulamaların etkileri küresel ölçekte de gözlemlenmektedir¹⁰².

Kanunilik ilkesinin aşınmasının bir diğer boyutu, yasama süreçlerinde yaşanan dönüşümle doğrudan ilişkilidir. Dijital platformlar üzerinden yoğun baskıya maruz kalan veya manipüle edilebilen yasama organlarının, popülist reflekslerle ve yeterince tartışılmadan vergi düzenlemelerini hızla yasalaştırması olanaklı hale gelmektedir. Oysaki vergide kanunilik ilkesi, bir düzenlemenin yalnızca resmi olarak yasa niteliği taşımasını değil; aynı zamanda şeffaflık, kamuoyuna açıklık, toplumun katılımı ve yeterli müzakere gibi demokratik hukuk devleti ilkelerine uygun şekilde hazırlanmasını da kapsamalıdır. Tipke’nin de belirttiği üzere, kanun yapım sürecinde adil bir söylem ve karşılıklı ikna amacı güden bir tartışma gerçekleşmediği durumlarda, çıkar gruplarının etkisiyle veya aceleyle oluşturulan yasalar, biçimsel anlamda geçerli olsalar dahi maddi anlamda adil bir vergi hukuk düzeni

⁹⁹ *Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri*. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> (E.T. 14.03.2025).

¹⁰⁰ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı- Vergi Konseyi. (2024). *Türk Vergi Sisteminin Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi*. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/8/2024/07/Turk-Vergi-Sisteminin-Vergi-Adaleti-Bakimindan-Degerlendirilmesi-Raporu.pdf> (E.T. 14.03.2025).

¹⁰¹ Aynı yönde bkz. PAMUK, Ş. (2022). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm (14. b.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 40.

¹⁰² Kenya örneğine bakıldığında, art arda yapılan vergi kanunu değişikliklerinin yatırımcı güvenini sarstığı, öngörülemezliğin vergiye uyumu düşürdüğü ve ekonomik büyümeyi engellediği rapor edilmiştir. *Tax Stability and Predictability for Economic Sustainability*. (2024, Ocak 31). <https://www.cliffedekkerhofmeyr.com/en/news/publications/2024/Practice/Corporate/corporate-and-commercial-alert-31-january-tax-stability-and-predictability-for-economic-sustainability> (E.T. 14.03.2025).

tesis etmekten uzak kalacaktır¹⁰³. Bu genel tespit, Türkiye’de 7194 sayılı Dijital Hizmet Vergisi Kanunu’nun kabul süreci bakımından da gözlemlenebilir. Söz konusu Kanun, Plan ve Bütçe Komisyonu’nda kısa süreli tartışmalarla ele alınmış ve Genel Kurul’da da hızlı bir şekilde yasalaştırılmıştır. Komisyonda yapılan görüşmeler sırasında, etki analizi raporu bulunmadığı yönünde eleştiriler¹⁰⁴ gündeme gelmişse de Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü uyarınca böyle bir raporun sunulması zorunlu tutulmamıştır. Bu durum, biçimsel usule açıkça aykırılık teşkil etmese de demokratik temsil ve şeffaf müzakere ilkeleri açısından eleştirilebilir bir yasama süreci yaratmıştır. Buradan hareketle, vergilendirmeye ilişkin kanuni süreçlerin yürütmenin yönlendirici baskısıyla veya çıkar gruplarının etkisiyle hızla şekillenmesi, yasama iradesinin sağlıklı ve demokratik bir temelde oluşmasının önünde ciddi bir engel teşkil ettiğini söylemek mümkündür. Bu tür süreçler sonucunda ortaya çıkan vergi kanunları, şeklen geçerli yasa statüsüne sahip olsa bile, demokratik meşruiyet ve bakımından zayıf bir metin niteliği taşımaktadır.

2. Hesap Verebilirlik ve Şeffaflık Sorunları

Dijital manipülasyon tehdidi altında, demokratik yönetimler bakımından hesap verebilirlik ve şeffaflık, her zamankinden daha zor ancak bir o kadar da kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Modern hukuk devleti için, vergilendirme de dahil olmak üzere kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasının, hukuki denetime ve kamuoyunun bilgisine açık olması bir zorunluluktur. Ancak, algoritmik karar alma süreçlerinin yükselişi, bu alanı şeffaflıktan uzak, kapalı bir sistem haline dönüştürme riski taşımaktadır. Seçim süreçlerinde ve kamuoyu oluşturulmasında kullanılan algoritmaların, vergilendirme politikalarına uzanan birtakım etkileri bulunmaktadır. Sosyal medyada vergiye ilişkin hangi konuların gündeme taşınacağı, yukarıda açıklandığı üzere, büyük ölçüde platformların algoritmik yönlendirmelerine bağlı olarak şekillenebilmektedir. Bu durumun, vergi politikalarına ilişkin tartışmaların dijital mecralarda yapay biçimde yoğunlaştırılmasına ya da bastırılmasına sebebiyet verebilmektedir. Böyle bir yapı içerisinde, kamusal gündemin şekillendirilmesi süreci şeffaf demokratik tartışmalara dayanmak yerine, algoritmaların belirlediği çerçevede yönlendirilmesi ve bu durumun da kamusal iradenin kararlara doğrudan yansımaya engel teşkil etmese dahi söz konusu iradenin oluşumu bakımından sorunlu olma ihtimali ortaya çıkmaktadır. Nihayetinde, seçilmiş temsilcilerin karar alma süreçlerinin de bu dijital manipülasyonların dolaylı etkisi altına girmesi mümkün olmakta, deyim yerindeyse, vergi politikalarının şekillenmesi üzerinde algoritmik bir gölge oluşturulmaktadır. Bu nedenle, demokratik hesap verebilirliğin korunabilmesi için, algoritmaların kamu politikalarına etkisinin denetlenmesi ve şeffaflığın sağlanması gerekmektedir.

Konuya ilişkin önemli görülen sorunlardan biri, bağımsız denetim mekanizmalarının eksikliğidir. Seçim kampanyalarında kullanılan veri analiz araçları ve algoritmalar, çoğu zaman kara

¹⁰³ TIPKE, K. (2013). Die Steuerrechtsordnung. Otto Schmidt, s. 1390-1391.

¹⁰⁴ TBMM (2019). 7194 sayılı Dijital Hizmet Vergisi Kanunu Plan ve Bütçe Komisyonu Tutanakları. https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2409 (E.T. 23.04.2025).

kutu¹⁰⁵ niteliğinde kalmaktadır. İşleyişleri bakımından şeffaf olmayan ve dış denetime kapalı tutulan bu uygulamalar, mevcut hukuk sistemlerinde söz konusu araçların hesap verebilirliğini sağlayacak yeterli düzenlemelerin bulunmamasının da etkisiyle, denetimsiz kalan ve demokratik niteliği sarsan süreçlere zemin hazırlamaktadır. Benzer şekilde, yapay zeka ve büyük veri uygulamalarını kamu hizmetlerinde kullanmaya başlayan devlet kurumları da bu sistemleri ne şekilde çalıştığını tam anlamıyla kavramadan satın almakta veya geliştirmekte; ancak söz konusu sistemler bakımından algoritmaların yanlılık içerip içermediği, hata paylarının değerlendirilip değerlendirilmediği ya da etki analizlerinin yapıp yapılmadığı çoğunlukla belirsiz kalmaktadır.

Tüm bunların yanı sıra yeterli bilgiye dayalı denetim (*informed oversight*) mekanizmaları bulunmadığında, yöneticiler ve siyasetçiler, kararlarının sorumluluğunu kolaylıkla algoritmalara yükleyebilmesine olanak tanımaktadır¹⁰⁶. Vergilendirmenin de dahil olduğu pek çok konuda kararların, şeffaflığı sorgulanabilir olan algoritmik tavsiyelere dayandırılması, sorumluluğu üstlenecek bir muhatap bulmayı zorlaştırmak anlamına gelmektedir. Aynı şekilde, vergilendirmeye ilişkin düzenlemeler yapılırken, danışılan algoritmik sistemlerin ticari sır veya fikri mülkiyet gerekçesiyle¹⁰⁷ kamuya açıklanmaması, şeffaflık ilkesiyle bağdaşmamaktadır.

B. MEŞRUIYETİ YENİDEN İNŞA ETMEK VE/VEYA GÜÇLENDİRMEK

Çalışmada işaret edilen sorunlar karşısında, temsil ve vergilendirme ilişkisindeki meşruiyeti yeniden tesis etmek için çok boyutlu çözüm arayışları kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu çerçevede, algoritmik şeffaflığın sağlanması ve bağımsız denetim mekanizmalarının oluşturulması zorunlu görülmektedir. Vergi politikalarını -ancak esasen yönetime dair tüm kararları- doğrudan veya dolaylı olarak etkileyen algoritmaların açıklanabilirliği sağlanarak özellikle seçim kampanyalarında ve kamusal tartışmalarda kullanılan veri işleme tekniklerinin belirli standartlara bağlanması elzemdir. Bu hususta uluslararası düzeyde atılan adımların umut verici olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, Avrupa Birliği'nin Dijital Hizmetler Yasası, büyük çevrimiçi platformların siyasi reklam şeffaflığı sağlamasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, yapay zekanın yüksek riskli kullanım alanlarına ilişkin hazırlanan AB Yapay Zeka Tüzüğü, algoritmaların açıklanabilir olmasını ve etki değerlendirmelerinin yapılmasını öngörmektedir¹⁰⁸. Benzer şekilde, ABD de kilit düzenleyici kurumlara algoritmik sistemleri

¹⁰⁵ RUDIN, C., RADIN, J. (2019). Why Are We Using Black Box Models in AI When We Don't Need To? A Lesson From an Explainable AI Competition. Harvard Data Science Review, 1(2), s. 3.

¹⁰⁶ Algorithmic Accountability: The Need for a New Approach to Transparency and Accountability When Government Functions Are Performed by Algorithms. (2022). Media Freedom & Information Access Clinic, Yale Law School. s. 15. https://law.yale.edu/sites/default/files/area/center/mfia/document/algorithmic_accountability_report.pdf#:~:text=•%20Algorithms%20are%20unaccountable,Deficiencies%20in%20current%20disclosure (E.T. 14.03.2025).

¹⁰⁷ HRDY, C. A. (2024). Keeping ChatGPT a Trade Secret While Selling It Too. Berkeley Technology Law Journal (forthcoming 2025), s. 120.

¹⁰⁸ (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 Laying down Harmonised Rules on Artificial Intelligence and Amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (2024). <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng> (E.T. 14.03.2025).

denetleyebilmek için yeni yetkiler tanınmasını önermektedir¹⁰⁹. Elbette, bu tür mekanizmaların başarıya ulaşması, uluslararası iş birliği ve etik standartların benimsenmesiyle mümkün olacaktır. Bunun yanı sıra etik ilkeler, yalnızca kamu idareleri için değil, aynı zamanda özel sektörün de sorumluluklarını belirlemesi açısından yol gösterici mahiyettedir. Örneğin; OECD’nin Yapay Zeka için Etik İlkeleri¹¹⁰ evrensel standartlar oluşturma çabalarının önemli adımları arasında yer almaktadır.

Bu çerçevede, ilgili düzenleyici kurumların, algoritmaların veri setlerini, kodlarını ve modellerini talep edebilmesi, bunları denetleyebilecek teknik kapasiteye sahip olması ve gerektiğinde kullanımına ilişkin kurallar koyabilmesi gerekmektedir. Somut olarak şeffaflık standartlarının belirlenmesi ve uluslararası regülasyonlarla desteklenmesi, vergi politikalarını etkileyen dijital süreçleri “denetlenemez” olmaktan çıkarıp hesap verebilir bir çerçeveye oturarak demokratik şeffaflığı güçlendirmek için zorunlu olmaktadır. Örneğin, seçim dönemlerinde yapay zeka tabanlı kampanya araçlarının kullanımı veya vergi idaresi tarafından kullanılan algoritmalar için önceden bir etki raporu hazırlanması ve bu raporun kamuya açıklanmasının şart koşulmasının çözüme dair alternatifler arasında göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır. Bununla birlikte, büyük dijital platformları -örneğin bunların vergi ile ilgili kamuoyunu etkileme potansiyeline sahip uygulamalarını- denetlemek üzere bağımsız bir otoritenin oluşturulması, içerik tavsiye algoritmaları incelenerek belirli siyasi veya mali konularda yanlılığa yol açıp açmadığının raporlanması ve denetim mekanizmalarıyla desteklenmesi, demokratik değerlerin korunmasına yardımcı olabilecektir.

Türkiye’de konuya ilişkin özel nitelikli düzenlemelere bakıldığında 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Kanununun Ek Madde 4 hükmünün, Türkiye’den günlük erişimi bir milyondan fazla olan sosyal ağ sağlayıcılara çeşitli yükümlülükler getirdiği görülmektedir. Söz konusu yükümlülükler arasında altı aylık raporlar¹¹¹ hazırlama zorunluluğu bulunmaktadır. Mevcut düzenlemeye göre; sosyal ağ sağlayıcılarının sunduğu raporlar doğrudan kamu otoritelerinin (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumunun) denetimine tabi olmakla birlikte, bu süreçte bağımsız uzmanlar veya sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen ikincil bir denetim mekanizmasının eksikliği eleştiriye açıktır. Kanun, her ne kadar şeffaflık ve hesap verebilirliği artırmayı amaçlasa da sosyal ağ sağlayıcılarının sunduğu raporların doğruluk ve kapsam açısından bağımsız bir gözle incelenmesini sağlayacak açık düzenlemelerin henüz yeterli düzeyde olmadığını söylemek mümkündür. Özellikle belirli görüşlerin algoritmalar aracılığıyla öne çıkarılması veya görünürlüğünün azaltılması gibi süreçlerin denetiminde, kamu otoritesince denetlemenin yanı sıra, bağımsız uzmanlar ve sivil toplum temsilcilerinden oluşan bir

¹⁰⁹ The National Institute Of Standards And Technology (NIST). (2021, Temmuz 12). *AI Risk Management Framework*. <https://www.nist.gov/itl/ai-risk-management-framework> (E.T. 14.03.2025).

¹¹⁰ OECD. (2025). *Recommendation of the Council on Artificial Intelligence* [OECD/LEGAL/0449]. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449> (E.T. 14.03.2025).

¹¹¹ Bahsi geçen raporlar, içerik kaldırma ve erişim engelleme taleplerine ilişkin istatistikleri, algoritmaların ve reklam politikalarının işleyişine dair bilgileri, öne çıkarılan içeriklerin yönetimini, kullanıcı verilerinin korunmasına yönelik tedbirleri ve tarafsızlık ilkesi kapsamında alınan önlemleri içermelidir.

kurulun da varlığı sivil denetimin ve çalışmanın konusu itibariyle temsilde meşruiyetin güçlendirilmesi bakımından gerekli görülmektedir. Hesap verebilirlik ilkesi doğrultusunda, sosyal ağ sağlayıcılarının altı ayda bir hazırladıkları raporların kapsam ve doğruluğunun da kamuoyu denetimine açık olması gerekmektedir. Bu şekildeki bir uygulama ile platformların performansı hakkında karşılaştırmalı değerlendirme yapılmasına imkân tanınması, söz konusu aktörlerin etkisinin daha iyi anlaşılması ve demokratik hesap verebilirlik mekanizmalarını güçlendirmek adına düzenleme yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bununla birlikte, Kanun'da doğrudan vergi politikalarına özgü bir denetim veya yaptırım mekanizması -kanunun niteliği itibariyle doğal karşılanacak biçimde- bulunmamaktadır. Dolayısıyla, kamuoyunun vergiye ilişkin yanlış yönlendirmelerden korunması, büyük ölçüde genel düzenlemeler ve sosyal medya platformlarının iş birliği çerçevesinde şekillenmektedir. Özellikle tarafsız algoritmaların yönetimi, yanlış veya yanıltıcı içeriklerin yayılmasını önlemek bakımından kilit bir etken haline gelmektedir.

Ek Madde 4, büyük sosyal ağ sağlayıcılarını Türkiye'de temsilci atamaya, içerik kaldırma veya erişim engelleme kararlarını belirli süreler içinde uygulamaya ve düzenli raporlama yapmaya zorunlu kılarak dijital alanın kontrolsüz ve sorumsuz bir mecra haline gelmesini önlemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, özellikle seçim dönemlerinde, siyasi reklamların ve içerik görünürlüğünün düzenlenmesi, sahte hesapların tespiti ve yanlış bilgilendirmeye mücadeleyle yönelik tedbirlerin uygulanması, demokratik temsiliyete ilişkin kaygıları azaltabilecek önlemler arasında yer almaktadır. Bu tür düzenlemelerin, seçmenlerin dijital ortamda maruz kaldıkları içeriklerin şeffaf ve adil bir çerçevede sunulmasını sağlayarak, seçim süreçlerinin manipülasyona karşı korunmasına katkıda bulunacağını söylemek mümkündür. Ancak, bu önlemlerin etkili olabilmesi için, sosyal medya platformlarının şeffaflık yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirmesi, bağımsız denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi ve tarafsız bir içerik yönetimi politikası benimsenmesi gerekmektedir. Dijital çağda demokratik temsilin sürdürülebilirliği, yalnızca mevzuatın getirdiği yükümlülüklerle değil; aynı zamanda platformların hesap verebilirlik ve etik sorumluluk ilkelerine bağlılığıyla da doğrudan ilişkilidir.

Dijital ortamda demokratik temsiliyeti güçlendirmek için önemli görülen bir diğer unsur, dijital okuryazarlık ve farkındalık kampanyalarının yaygınlaştırılmasıdır. Vatandaşların manipülatif içerikleri tanıyabilmesi ve doğruluk kontrolü yapabilmesi, sosyal platform kullanıcıların çevrimiçi riskler konusunda bilinçlendirilmesi, yalnızca düzenleyici otoritelerin değil; aynı zamanda sivil toplum kuruluşlarının ve akademik çevrelerin de katkı sunması gereken uzun vadeli bir çaba gerektirmektedir. Bu nedenle, yalnızca mevzuat düzenlemeleriyle değil, aynı zamanda eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleriyle desteklenen bütüncül bir yaklaşım benimsenmelidir. Zira “temsilsiz vergi olmaz” ilkesinin dijital çağdaki yorumu, modern kamu maliyesinin ve demokratik yönetişimin kurucu unsurlarından biri haline gelmektedir. Dijital dünya, temsil kavramının geçmişteki haliyle anlaşılmasını

hem zora sokmakta hem de yeni temsil biçimlerine alan açmaktadır. Sahte hesaplar, botlar ve yankı odaları, kamuoyunda orantısız etki yaratarak gerçek iradeyi yansıtan temsili çarpıtırken; çevrimiçi platformlar etkili kullanıldığında, aynı zamanda, vatandaşların politika yapım süreçlerine doğrudan katkı sunmasına imkân tanımaktadır. Söz konusu ikilem içinde, temel hedef, manipüle edilmiş iradenin yerine bilinçli ve katılımcı bir seçmen ve dolayısıyla mükellef profili oluşturmaktır. Nitekim, bilinçli bir mükellef kitlesi inşa etmenin yolu artık medya okuryazarlığından da geçmektedir.

SONUÇ

“Temsilsiz vergi olmaz” ilkesi, vergilendirmenin meşruiyeti bakımından toplumsal rıza ve katılımın sağlanmasını zorunlu kılmaktadır. Bu rıza, yalnızca seçim dönemlerinde verilen oylarla değil, aynı zamanda karar alma süreçlerinin farklı aşamalarında vatandaşların etkin katılımıyla şekillenmelidir. Bu bağlamda, temsiliyetin yalnızca seçim sonuçlarıyla sınırlı kalmaması, farklı temsil biçimlerinin (şekli, betimleyici, sembolik ve maddi temsil) bir arada işlemesi büyük önem taşımaktadır. Temsiliyetin çok boyutlu bu yapısı; vergilendirmenin kanuniliği ve katılımcı demokrasiyle doğrudan ilişkilidir. Vergi politikalarının oluşturulmasında farklı temsiliyet türleri bir arada işleyerek yalnızca hukuki değil; aynı zamanda toplumsal meşruiyeti de güvence altına almaktadır. Şekli temsil, seçmen iradesinin parlamentoda somut biçimde yansımaları sağlayan kurumsal yapıyı ifade ederken; betimleyici temsil, toplumun farklı kesimlerinin ihtiyaç ve beklentilerini vergilendirme politikalarına yansıtarak, bütüncül bir katılım mekanizması oluşturmakta ve özellikle dezavantajlı grupların ekonomik yüklerinin adil biçimde paylaşılmasını sağlamak açısından kritik bir işlev üstlenmektedir. Sembolik ve maddi temsil ise, vergilendirme sürecine toplumsal rızanın eklemlenmesini ve kolektif iyiye duyulan inancın pekişmesini sağlamaktadır. Verginin yalnızca bir mali yükümlülük değil, toplumsal dayanışmanın ve kamu hizmetlerine katılımın bir aracı olduğu fikrini güçlendiren bu temsil biçimleri, esasen devlet-vatandaş ilişkisini daha sağlam bir zemine oturtmak açısından önem arz etmektedir. Dolayısıyla, “Temsilsiz vergi olmaz” ilkesi, yalnızca bir slogan veya özdeyiş değil, aynı zamanda çok katmanlı bir meşruiyet çerçevesinin göstergesidir. Demokratik bir vergilendirme sisteminin temelini, halkın karar alma süreçlerine anlamlı biçimde katılımını garanti eden bu temsiliyet türlerinin dengeli bir şekilde işletilmesi oluşturmaktadır.

Ne var ki teknolojik gelişmeler, seçmen iradesinin oluşum sürecinde önemli bir kırılma noktası yaratmaktadır. Sosyal medya algoritmaları, filtre balonları ve veriye dayalı mikro hedefleme araçları, seçmenleri manipülatif söylemlere daha açık hale getirerek demokratik temsilin sağlıklı işlemesini tehdit etmektedir. Bu bağlamda en büyük risk, temsile dayalı demokratik sürecin temel unsuru olan serbest ve bilinçli seçmen iradesinin aşınmasıdır. Dijital mecralarda dolaşan bilgi ve söylemlerin, özellikle vergi politikalarına ilişkin algıları çarpıtarak, ekonomik rasyonaliteyi zayıflatması ve kısa vadeli popülist yaklaşımları teşvik etmesi mümkün olmaktadır. Bu durum, “Temsilsiz vergi olmaz” ilkesini biçimsel olarak koruyan, ancak özü itibarıyla seçmen iradesini yanlış yönlendiren bir yapının ortaya çıkması

tehlikesini barındırmaktadır. Seçmenlerin ekonomik kararlarını nesnel bilgiye dayalı olarak vermesi gerekirken, dijital manipülasyon mekanizmaları, toplumun uzun vadeli mali sorumluluklarını göz ardı eden politikalara yönlendirilmesine yol açabilmektedir.

Dijital çağın getirdiği riskleri minimize etmek için, kamusal tartışma ortamının sağlıklı ve adil bir biçimde işlemesi gereklidir. Seçmenlerin ve vergi mükelleflerinin, bilinçli kararlar alabilmesi için doğru ve tarafsız bilgilere ulaşabilmesini sağlayacak düzenlemeler yalnızca bir bilişim politikası meselesi olarak görülmemeli, aynı zamanda toplumsal güven ve istikrarın korunması açısından bir zorunluluk olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, dijital platformların oynadığı rol hayati bir önem taşımaktadır. Kamusal iletişim alanında neredeyse tek söz sahibi haline gelen sosyal medya sağlayıcıları, hangi içeriklerin görünür olacağına karar verme gücüne sahiptir. Ancak bu gücün keyfi şekilde kullanılmasını önlemek için, platformların işleyişi şeffaf ve denetlenebilir ilkeler çerçevesinde düzenlenmelidir. Manipülatif içeriklerin yayılmasını önlemek adına bağımsız denetim mekanizmaları daha etkin hale getirilmeli ve platformların tarafsızlık ilkesi ile sosyal sorumluluk bilinci yalnızca teorik çerçevede değil, pratik uygulamalarla da güvence altına alınmalıdır.

Bu bağlamda demokratik meşruiyetin yeniden inşası, çok boyutlu ve kapsamlı bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. 5651 sayılı Kanun'un son değişiklikleri, bu doğrultuda önemli bir başlangıç noktası olsa da yukarıda belirtilen alanlarda yapılacak iyileştirmelerle daha etkin ve kapsayıcı bir yasal çerçeve oluşturulması mümkündür. Bu doğrultuda, bağımsız ve şeffaf denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi, sosyal medyanın kamuoyu üzerindeki etkisinin adil yönetilmesi, vatandaş katılımının artırılması, platformların tarafsızlık ve hesap verebilirlik ilkelerine uyması ve kanunun demokratik temsiliyeti koruyacak şekilde güncellenmesi, dijital çağda demokratik meşruiyetin sağlamlaştırılmasına katkı sağlayacaktır. Bütüncül bir yaklaşımla hayata geçirilecek düzenlemeler, hem vatandaşların dijital ortamdaki hak ve özgürlüklerini koruyacak, hem de kamusal karar alma süreçlerine duyulan güveni pekiştirecektir. Bu çerçevede, dijital yönetim politikalarının katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturulması, yalnızca bireysel haklar açısından değil; aynı zamanda demokratik temsilin sürdürülebilirliği açısından bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Vergilendirme gibi toplumun tamamını ilgilendiren konularda, sadece seçim dönemlerinde değil, karar alma süreçlerinin tüm aşamalarında açık ve kapsayıcı müzakere yöntemleri benimsenmelidir. Sivil toplum kuruluşları, meslek odaları ve akademiyle iş birliği geliştiren kurumlar, yeni katılım mekanizmaları yaratarak vergi politikalarına ilişkin düşüncelerin tartışılmasına ortam hazırlayabilecektir. Dijital platformlarda, kullanıcıları bilgi tüketen pasif bir konumda bırakmak yerine, fikir üretebilen, geri bildirim sunabilen ve politika yapım sürecine doğrudan katkıda bulunabilen aktif aktörlere dönüştürecek modeller geliştirilmesi düşünülmelidir. Uzun vadeli bir perspektifle hayata geçirilecek bu düzenlemeler hem mali istikrarı hem de toplumun geleceğe duyduğu güveni pekiştirecek; dijital çağda demokratik temsil ve vergi hukuku arasındaki kopmaz bağın korunmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- AKDOĞAN, A. (2020). Kamu Maliyesi (21. b.). Gazi Kitabevi.
- ALİEFENDİOĞLU, Y. (2005). Temsili Demokrasinin “Seçim” Ayağı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (60), 71-96.
- AULIYA, S. F., KUDINA, O., DING, A. Y., VAN DE POEL, I. (2024). AI versus AI for Democracy: Exploring the Potential of Adversarial Machine Learning to Enhance Privacy and Deliberative Decision-Making in Elections. *AI and Ethics*. <https://doi.org/10.1007/s43681-024-00588-2> (E.T. 14.03.2025).
- AZGIN, B., KIRALP, Ş. (2024). Surveillance, Disinformation, and Legislative Measures in the 21st Century: AI, Social Media, and the Future of Democracies. *Social Sciences*, 13 (10)(510), 1-15.
- ANDRES, B. M., LOPEZ, L. H. (2019). Brain Drain Tax vs. Brain Gain benefits: General Thoughts from a Spanish Perspective. *Anali Pravnog Fakulteta u Beogradu*, 67(4), 5-16. <https://doi.org/10.5937/AnaliPFB1904005B>
- BAĞCAN, S., SAVAŞ, S., TUNÇAY, E. (2021). Sosyal Medyada Demokrasiye Lider Müdahalesini Gözlemlemek: 2020 ABD Başkanlık Seçimlerinde Trump ve Biden’ın Tweetlerinin İçerik ve Duygu Analizi Açısından İncelenmesi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 11(3), 1073-1097.
- BAKIR, V. (2020). Psychological Operations in Digital Political Campaigns: Assessing Cambridge Analytica’s Psychographic Profiling and Targeting. *Frontiers in Communication*, 2020(67), 1-16.
- BOZDAG, E., VAN DEN HOVEN, J. (2015). Breaking the Filter Bubble: Democracy and Design. *Ethics and Information Technology*, 17(4), 249-265.
- BUCHANAN, J. (1987). The Deficit and our Obligation to Future Generations. *Imprimis*. <https://imprimis.hillsdale.edu/the-deficit-and-our-obligation-to-future-generations/> (E.T. 14.03.2025).
- BURKELL, J., REGAN, P. M. (2019). Voter Preferences, Voter Manipulation, Voter Analytics: Policy Options for Less Surveillance and More Autonomy. *Internet Policy Review*, 8(4). <https://policyreview.info/articles/analysis/voter-preferences-voter-manipulation-voter-analytics-policy-options-less> (E.T. 14.03.2025).
- CADWALLADR, C. (2017). The Great British Brexit Robbery: How Our Democracy Was Hijacked. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexit-robbery-hijacked-democracy> (E.T. 14.03.2025).
- CADWALLADR, C., GRAHAM-HARRISON, E. (2018). Revealed: 50 million Facebook Profiles Harvested for Cambridge Analytica in Major data Breach. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/news/2018/mar/17/cambridge-analytica-facebook-influence-us-election> (E.T. 14.03.2025).

- CINELLI, M., DE FRANCISCI MORALES, G., GALEAZZI, A., QUATTROCIOCCHI, W., STARNINI, M. (2021). The Echo Chamber Effect on Social Media. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(9).
- COUNCIL OF EUROPE (Ed.). (2011). The Protection of Individuals with Regard to Automatic Processing of Personal Data in the Context of Profiling Recommendation CM/Rec(2010)13 and Explanatory Memorandum. Editions du Conseil de l'Europe. <https://rm.coe.int/16807096c3> (E.T. 14.03.2025).
- COUNCIL OF EUROPE (2017). Guidelines on the Protection of Individuals with Regard to the Processing of Personal Data in a World of Big Data. <https://rm.coe.int/16806ebe7a> (E.T. 23.04.2021).
- ÇAĞAN, N. (1982). Vergilendirme Yetkisi. Kazancı Hukuk Yayınları.
- ÇİFCİ, H. B. (2024). Temsilsiz Vergi Olmaz: Modern Demokrasinin Temel İlkesine Yeni Bir Ziyaret. On İki Levha Yayıncılık.
- DEMİRTAŞ AYDOĞAN, S. (2017). Vergi Psikolojisinin Temelleri ve Vergiye Karşı Davranışları Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi, *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, (3), s. 14-22.
- EROL, G. (2017). Amerika Birleşik Devletleri'nde Geri Çağırma Hakkı Kavram Tarihçe ve Uygulama. On İki Levha Yayıncılık.
- FUNK, A., SHAHBAZ, A., VESTEINSSON, K. (2023). Freedom on the Net 2023: The Repressive Power of Artificial Intelligence. Freedom House. <https://freedomhouse.org/report/freedom-net/2023/repressive-power-artificial-intelligence> (E.T. 14.03.2025).
- GABORIT, P. (2024). A Sociopolitical Approach to Disinformation and AI: Concerns, Responses and Challenges. *Journal of Political Science and International Relations*, 7(4), 75-88.
- HEAWOOD, J. (2018). Pseudo-Public Political Speech: Democratic Implications of the Cambridge Analytica Scandal. *Information Polity*, 23(4), 429-434.
- HRDY, C. A. (2024). Keeping ChatGPT a Trade Secret While Selling It Too. *Berkeley Technology Law Journal* (forthcoming 2025), 101-186.
- ISAAC, J., HANNA, M. J. (2018). User Data Privacy: Facebook, Cambridge Analytica, and Privacy Protection. *Computer*, 51(08), 56-59.
- KABINGTING, F. J. (2021). The Discovery and Evolution of the Big Five of Personality Traits: A Historical Review. *GNOSI: An Interdisciplinary Journal of Human Theory and Praxis*, 4(3), 83-100.
- KARAKOÇ, Y. (2013). Anayasal Vergilendirme İlkeleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(Özel), 1259-1308.
- KIZILBOĞA, R. (2012). Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi. *Nevşehir Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), s. 91-109.

- KOCAMAN, R., COŞGUN, M. (2024). Political Marketing and Voting Behavior: A Systematic Literature Review and Agenda for Future Research. *Journal of Political Marketing*, 1-30.
- KOGAN, B., VELA, J. (2024). Permanently Extending the Trump Tax Cuts Would Cost \$4 Trillion Over the Next Decade. Center for American Progress. <https://www.americanprogress.org/article/permanently-extending-the-trump-tax-cuts-would-cost-4-trillion-over-the-next-decade/> (E.T. 14.03.2025).
- LAWLOR RUSSEL, A. (2024). Information Control Strategies of China and Russia. GIBSON, K. W. JEFFERSON (Düzenleyenler), *International Security Studies and Technology*. Edward Elgar Publishing.
- MAHONY, S., CHEN, Q. (2024). Concerns About the Role of Artificial Intelligence in Journalism, and Media Manipulation. *Journalism*. <https://doi.org/10.1177/14648849241263293> (E.T. 14.03.2025).
- MÜFTÜOĞLU, Z. (2024). Bütçe Kanunu Üzerinde Etkin Bir Anayasaya Uygunluk Denetimi İçin Öneriler. *International Journal of Public Finance*, 9(1), 195-222.
- NAROTZKI, D., SHANAN, T. (2024). Populism and Taxation. *Southern California Interdisciplinary Law Journal*, 33(2), 365-397.
- NEOCLEOUS, M. (2015). Devleti Tahayyül Etmek (2. b.). (A. SARI, Çev.). NotaBene Yayınları.
- OECD. (2024). “Explanatory Memorandum on the Updated OECD Definition of an AI System”, OECD Artificial Intelligence Papers, No. 8, s. 8. https://www.oecd.org/en/publications/explanatory-memorandum-on-the-updated-oecd-definition-of-an-ai-system_623da898-en.html (E.T. 23.04.2025).
- OECD. (2025). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence [OECD/LEGAL/0449]. <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/oecd-legal-0449> (E.T. 14.03.2025).
- ÖNCEL, M., KUMRULU, A., ÇAĞAN, N., GÖKER, C. (2022). Vergi Hukuku (31. b.). Turhan Kitabevi.
- ÖZER, M. A., KARTAL, M. (2021). Kamu Tercihi ve Yönetimde Karar verme: Teorik Bir Değerlendirme. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 10(26), 75-94.
- ÖZKAN, M. (2020a). Siyasal Temsil: Bir Kavramın Dönüşümü. *Felsefe Dünyası*, 71, 232-262.
- ÖZKAN, M. (2020b). Temsili Demokrasiden Demokratik Temsile: Pitkin’i Yeniden Düşünmek. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 16(58), 55-83.
- ÖZPARLAK, B. O., ÇETİN, M. (2023). ChatGPT ve Üretici Yapay Zekâ Modellerinde Mahremiyet ve Güvenliğin Hukuki Boyutu. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 29(2), 1003-1040.
- PAMUK, Ş. (2022). Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi: Büyüme, Kurumlar ve Bölüşüm (14. b.). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- PARISER, E. (2011). *The Filter Bubble: What the Internet is Hiding from You*. Penguin Press.

- PITKIN, H. F. (2014). Temsil Kavramı (1. b.). (S. ERKOÇ, Çev.). Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.
- RISSO, L. (2018). Harvesting Your Soul? Cambridge Analytica and Brexit (C. Jansohn, Ed.; 75-87). Akademie der Wissenschaften und der Literatur. https://www.adwmainz.de/fileadmin/user_upload/Brexit-Symposium_Online-Version.pdf (E.T. 15.03.2025).
- RUDIN, C., RADIN, J. (2019). Why Are We Using Black Box Models in AI When We Don't Need To? A Lesson From an Explainable AI Competition. Harvard Data Science Review, 1(2), 1-10.
- SAFIULLAH, Md., PARVEEN, N. (2022). Big Data, Artificial Intelligence and Machine Learning: A Paradigm Shift in Election Campaigns. John Wiley & Sons, Ltd.
- SCHMIDT, M. G. (2002). Demokrasi Kuramlarına Giriş (M. E. KÖKTAŞ, Çev.). Vadi Yayınları.
- SKINNER, Q. (2005). Hobbes on Representation. European Journal of Philosophy, 13(2), 155-184.
- SÖNMEZ, İ. C. (2022). Post-Truth Fenomeni Çerçevesinde Yeni Medya ve Yalan Haber. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TIPKE, K. (2013). Die Steuerrechtsordnung. Otto Schmidt.
- TOPUZKANAMIŞ, E. (2012). Yeniden Paylaşım, Vergilendirme ve Adalet. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1), 103-131.
- UÇAR, O., ERKUL, İ. Ç. (2023). Vergilendirme ve Temsil Arasındaki İlişkinin Amerikan Bağımsızlık Savaşı Işığında İncelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22(48), 1216-1236.
- ÜSTÜN, Ü. S. (2019). Türkiye'de Vergi ve Bütçe Hakkı. Nobel Akademik Yayıncılık.
- VERGİN, N. (2000). Din, Toplum ve Siyasal Sistem (1. b.). Bağlam Yayınları.
- YILMAZ, E. (2014). Hukuki Güvenlik İlkesinin Bir Gereği Olarak Vergi Hukukunda Geriye Yürümezlik İlkesi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YILMAZ FURTUNA, E. (2021). Olağanüstü Yönetim Usullerinde Vergilendirme Yetkisinin Hukuki Sınırları ve Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 25(3), s. 431-472.
- YILMAZ FURTUNA, E., BİLGİN, S. (2022). Kişisel Verilerin Korunması ve Lekelenmeme Hakkı Açısından Vergi Mahremiyeti. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 30(2), s. 727-753.
- ZAROUALI, B., DOBBE, T., SCHREUDER, J. (2024). Personality and Susceptibility to Political Microtargeting. Computers in Human Behavior, 151, 1-10.
- Algorithmic Accountability: The Need for a New Approach to Transparency and Accountability When Government Functions Are Performed by Algorithms. (2022). Media Freedom & Information Access Clinic, Yale Law School. https://law.yale.edu/sites/default/files/area/center/mfia/document/algorithmic_accountability_report.pdf#:~:text=•%20Algorithms%20are%20unaccountable,Deficiencies%20in%20current%20disclosure (E.T. 14.03.2025).

- Art. 4 GDPR – Definitions. (t.y.). General Data Protection Regulation (GDPR). <https://gdpr-info.eu/art-4-gdpr/> (E.T. 14.03.2025).
- (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 Laying down Harmonised Rules on Artificial Intelligence and Amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (2024). <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng> (E.T. 14.03.2025).
- Fake Twitter Accounts Helped the Leave Vote Win the Brexit Referendum. (2017, Temmuz 27). The Independent. <https://www.independent.co.uk/tech/brexit-twitter-bots-pro-leave-eu-referendum-result-oxford-university-study-a7800786.html> (E.T. 14.03.2025).
- EU 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 Laying down Harmonised Rules on Artificial Intelligence and Amending Regulations (EC) No 300/2008, (EU) No 167/2013, (EU) No 168/2013, (EU) 2018/858, (EU) 2018/1139 and (EU) 2019/2144 and Directives 2014/90/EU, (EU) 2016/797 and (EU) 2020/1828 (Artificial Intelligence Act) (Text with EEA Relevance) (2024). <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng> (E.T. 14.03.2025).
- EU Artificial Act. <https://artificialintelligenceact.eu/article/3/> (E.T. 23.04.2025).
- The National Institute Of Standards And Technology (NIST). (2021, Temmuz 12). AI Risk Management Framework. <https://www.nist.gov/itl/ai-risk-management-framework> (E.T. 14.03.2025).
- The National Institute Of Standards And Technology (NIST). https://csrc.nist.gov/glossary/term/cookie?utm_source=chatgpt.com (E.T. 23.04.2025).
- Tax Stability and Predictability for Economic Sustainability. (2024, Ocak 31). <https://www.cliffedekkerhofmeyr.com/en/news/publications/2024/Practice/Corporate/corporate-and-commercial-alert-31-january-tax-stability-and-predictability-for-economic-sustainability> (E.T. 14.03.2025).
- TBMM (2019). 7194 sayılı Dijital Hizmet Vergisi Kanunu Plan ve Bütçe Komisyonu Tutanakları. https://www5.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2409 (E.T. 23.04.2025).
- T.C. Hazine ve Maliye bakanlığı- Vergi Konseyi. (2024). Türk Vergi Sisteminin Vergi Adaleti Bakımından Değerlendirilmesi. T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/8/2024/07/Turk-Vergi-Sisteminin-Vergi-Adaleti-Bakimindan-Degerlendirilmesi-Raporu.pdf> (E.T. 14.03.2025).
- Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri. T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/> (E.T. 14.03.2025).